

METODICKÉ STŘEDISKO SEKCE PRO RODINNOU TERAPII
PSYCHIATRICKÉ SPOLEČNOSTI ČESKÉ LÉKAŘSKÉ SPOLEČNOSTI
D U B Ī

KONTEXT

BULLETIN SEKCE PRO RODINNOU TERAPII PS ČLS

rediguje MUDr. P. Boš
vychází čtvrtletně
pouze pro vnitřní potřebu členů sekce

III · 4 · 1987

International Family Therapy Association

PRESIDENT

FLORENCE W. KASLOW, PH.D.
2617 N. FLAGLER DRIVE
SUITE 204
WEST PALM BEACH, FL 33407
U.S.A.

ZPRAVODAJ IFTA č.1**VICE-PRESIDENT**

MAX VAN TROMMEL, M.D.
TERBREGSELAAN 18
3055 RG ROTTERDAM
HOLLAND

SECRETARY

JANET WALKER
CONCILIATION PROJECT UNIT
OLD MEDICAL SCHOOL
THE UNIVERSITY
NEWCASTLE UPON TYNE
NE1 7RU ENGLAND

TREASURER

GABOR KEITNER, M.D.
BUTLER HOSPITAL
345 BLACKSTONE BLVD.
PROVIDENCE, RI 02906
U.S.A.

MEMBERS-AT-LARGE

PETR BOŠ, M.D.
CZECHOSLOVAKIA

JANOS FUREDI, M.D.
HUNGARY

RAYMUNDO MACIAS, M.D.
MEXICO

MARIA ORWID, M.D.
POLAND

VIRGINIA SATIR, ACSW
U.S.A.

VERENA SCHORIES-ÖEN
WEST GERMANY

LITA L. SCHWARTZ, PH.D.
U.S.A.

LEONARD SIEGEL, M.D.
AUSTRALIA

KARL TOMM, M.D.
CANADA

JARL WAHLSTROM, PH.D.
FINLAND

JUDITH WERTHEIMER, M.S.W.
ISRAEL

LEGAL COUNSEL

STUART KLEIN, ESQ.
U.S.A.

ADMINISTRATIVE ASSISTANT
LOIS SAVAGE
WEST PALM BEACH, FL
U.S.A.

Výbor Psychiatrické společnosti České lékařské společnosti dal svým členům souhlas k individuálnímu členství v IFTA.

Ti z Vás, kteří jste zaslali vyplňenou přihlášku sekretářce Janet Walkerové jste, pokud jste byli přijati, dostali stručný dopis o členství v IFTA. Myní - poněkud předčasně - rozeslal sekretariát IFTA svým členům v ČSSR počín, datovaný 18.ledna 1988, aby zaplatili členský příspěvek ve "východoevropských měnách" Dr. Janesi Furedimu do Budapešti. Doporučuji, dokud nebude upřesněna výše a způsob platby, vyčkat a úhradu odložit na II.-III. čtvrtletí t.r. Po získání bližší informace z Budapešti bude u čs. členové IFTA informováni přes Psychiatrickou společnost ČLS.

Dr. P. Boš v.r.

člen rady ředitelů IFTA

K O N T E X T - bulletin pro vnitřní potřebu členů sekce pro rodinnou terapii Psychiatrické společnosti České lékařské společnosti. Povolen OK SČKNA pod č. • 350029386. Náklad 300 výtisků. Evidenční číslo ÚVTEI 86 037.

N e p r o d e j n ý, distribuce za úhradu pošlu režijních nákladů.

Jednotlivé příspěvky neprošly redakční úpravou.

Řídí Dr. P. Boš. Technická agenda: Dr. J. Špitz, Dr. O. Holubeová. Distribuce: Dr. L. Kalošová, Kvasnická 4, 149 00 Praha 4 Korespondenci adresujte na: Kontext - pošt. příhr. 14, 417 01 Dubí

Ročník III - číslo 4/1987

uzávěrka dne 25.1.1988

O B S A H :	str.
I. Ze života sekce - Informace 39. a 40. vědecká schůze /Kučera/ Program vědeckých schůzí na rok 1988	1
IV. ročník Kontextu	
II. Z archivu ICFT 1987 David Neisse: Rodinný kódex	6
III. Studijní text Paul Dell: Jak rozumět Batesonovi a Maturanovi: k biologickému základu sociálních věd	23
IV. Úvahy - podněty - diskuse Jiří Mrkvíčka: Dysfunkční manželství - eufunkční rodina?	55
V. Excerpta Familie Process, č. 3-4, 1986 /Adamovský/	58
VI. "Poslední stránka" /Boš/	67

Kontext III - 4, 1987

I. Ze života sekce

39. schůze sekce rodinné terapie byla ohlédnutím za I. mezinárodním kongresem rodinné terapie. Kdo by předpokládal, že po nebývalém podniku, který českým a slovenským psychoterapeutům a rodinným terapeutům umožnil živý kontakt se světem, zavládne spokojenost, kdo by se domníval, že z jedné strany se budou ozývat nadšené komplimenty a z druhé strany rozpačité úsměvy, nebyl by dále od pravdy. Účastník schůze, který neměl příležitost dostat se na kongresové jednání, by snadno mohl nabýt dojmu, že kongres skončil fňaskem.

Kde se vlastně vzala potřeba organizátorů obhajovat kongres v té podobě, v jaké se uskutečnil? Zdá se, že příčinou byly stresky několika zahraničních účastníků na omezené možnosti seznámit se s prací místních rodinných terapeutů a snad i rozčarování některých našich účastníků, že neměli možnost prezentovat své příspěvky jinou formou než vývěskou. K úpravám formy prezentace ovšem došlo - a to nejen u československých účastníků - a dochází k němu u všech akcí podobného charakteru.

Pochopitelně se nabízí otázka, zda model kongresu, který organizátoři zvolili, byl modelem nevhodnějším. Nabízely se v zásadě dvě možnosti: Buď nabídnout našim /a dalším/ účastníkům "svět", nebo světu naší vlastní práci; jinými slovy, nabídnout českým a slovenským terapeutům světové hvězdy, nebo těmto hvězdám české a slovenské terapeuty. Volba této cesty nebyla tak docela arbitrární: Jen organizátoři vědí, jak velký byl tlak zahraničních účastníků na zařazení do programu, spojený i s požádkami odřeknutí účasti, v kolika případech museli odmítнуть žádosti o prezentování více než jednoho sdělení, nebo nabídky několikahodinových prezentací.

A potom je tu druhý důvod: Jsme v současné době skutečně schopní nabídnout více než - jak by řekl Šalda - "echo cizích tónů"? V jakém stavu se opravdu nachází česká /a slovenská/ rodinná terapie? Není skutečně v krizi, jak byla její situace před nedávnem charakterizována? Nebyla tak trochu oprávněná připomínka, že v auditoriu kongresu nejsou žádni českoslovenští rodinní terapeuti, ale jen zájemci o rodinnou terapii? To jsou otázky, které se vnucovaly při přípravě kongresu a které zůstávají nadále nezodpovězené. Odpověď by na ně měl až druhý mezinárodní

Kontext III - 4, 1987

kongres, který se jistě vydá také po druhé z obou cest. Náznakem, že odpověď by mohla být příznivá, jsou vystoupení, která jsme světu nabídli již tentokrát.

Závěrem je třeba říci, že přítrž flagelanství organizačního výboru učinily až uznalé výroky z auditoria.

S přibližně ročním odstupem zajišťovala program 40. vědecké schůze pracovní skupina pro systémovou psychosomatiku. Zprávu jsme tehdy uzavřeli konstatováním, že "sebedůkladnější kombinace starých paradigm nevede k paradigmatu novému". "Systémovost" pohledu bývá spatřována do značné míry v kombinaci zorných úhlů nabízených různými disciplinami a výkladovými schématy. Oprávněnost takového přístupu spočívá ve ztotožnění systémového pojetí se schopností rozlišit hierarchii různých systémových úrovní: A tak můžeme říci, že rodina je systémem, ale že i osobnost je systémem a dokonce i společnost je systémem. Jednotlivé systémy se k sobě potom mají jako subsystémy k systémům a systémy k suprasystémům. A tak každý, kdo řekne, že to, čím se zabývá je systém, avšak současně ví o tom, že tu je také něco menšího, ale i většího, je systémovým vědcem. Máme co dělat s nekonečným řetězem emanací systémů; důležité je postihnout VŠECHNY systémy, které se postihnout dají, nebo dát na jeho, že o nich víme.

Implikací takto pojatého "systémového přístupu" je sezvání reprezentantů různých úrovní systémové analýzy. Jednoho, který se zabývá psychodynamickým systémem osobnosti, druhého, který se zabývá systémem neurofyzioligických regulací, třetího, jehož oborem je studium systému interakce biologické terapie s prostředím atd. atd. Jelikož však jsme všichni tak trochu systémoví vědci, je sestava víceméně arbitrární.

Téma, které prim. Šavlík tentokrát nabídl, bylo atraktivní: "Rodina a její nemocní, nemocný a jeho rodina". V úvodním referátu se posluchači seznámili s "pohledem dynamického psychoterapeuta na raný individuální vývoj a oživení jeho problémů v rodinné patologii, v poruchách příjmu potravy a v nesnázích ženské sexuality". Na počátku svého sdělení referující dr. Mikota vytknul axiom, z něhož vychází jeho argumentace: "Vztahy mezi lidmi existují jen za předpokladu subjektivity". Bez akceptování uvedeného předpokladu by "studium rodinných vztahů ztratilo smysl." Smysl nepostrádá tehdy a jedině tehdy, jestliže jsme

Kontext III - 4, 1987

schopni odkrývat "vnitřní reprezentaci světa" zúčastněných. Takový univerzální klíč k interpretaci mezilidských vztahů bychom mohli akceptovat tehdy, pokud bychom si zapověděli analýzu předpokladů samotné subjektivity, řekněme na úrovni neurofyzioligických reakcí nebo genetických dispozic. Mohli bychom potom říci, že nestací jen nahradit rodinný model modelem hlubinně psychologickým, ale je třeba obrátit se o pomoc k neurofyziologii či genetice. Legitimní právo "zástupce Boha všemohoucího na zemi" /jak autor charakterizuje aspirace rodinných terapeutů/ tak nepřebírá od rodinného terapeuta analytik, ale snad neurolog nebo genový inženýr.

Repertoár výkladových schemat, podmíněný přechodem od jedné úrovně "systému" k druhé, je takřka nevyčerpateLNý a diskuse o jejich svrchované legitimitě je bezpředmětná a zavádějící. Zdá se, že pokušení, hledat tu zaručeně pravou úroveň v hierarchii rovin organizace systémů, je implikací Bertalanffyho "obecné teorie systémů". Vedle koncepce, kterou von Bertalanffy formuloval ještě před II. světovou válkou, se v jejím průběhu a po jejím skončení objevuje pojetí jiné, na jehož tvorbě se rozhodující měrou podílel G. Bateson. Systém se, podle něho, nedefinuje na objektu, ale je vymezen určitou posloupností kroků, aktů, procesem, který má charakter cyklu nebo repetitivního vzorce. Studovány pak nejsou objekty /popsané jako systémy a jejich vztahy k sub- a suprasystémů/, ale právě jen procesy, ať již se odehrávají v hranicích určitého "objektu" nebo je přesahuji. Hypostáze individua, objektu nebo nositele je nepotřebná. Znamená přechod na jinou výkladovou úroveň, která je neslučitelná s terapeutickou intervencí takových reprezentantů "rodinného hnutí", jako je Haley, Watzlawick, Satirová /v počátečním období/, Hofmanová, Wynne, Selvini-Palazzoli a další. Jejich terapeutické zásahy jsou zaměřeny na změnu komunikačních stereotypů, které jsou bezprostředně pozorovatelné, aniž by byla nutná reifikace nositele jednání a spekulace o "systému" jeho intrapsychických reakcí. Tím pochopitelně nechceme říci, že uvedený pohled je jediným možným způsobem "konstrukce reality", jak říká Watzlawick, ale je tím výkladovým schematem, které je kompatibilní s terapeutickým přístupem zmíněných představitelů rodinného hnutí. Problémem není jistě existence řady terapeutických směrů a interpretací reality. Je jím však inkongruence terapeutického zásahu a výkladového schematu.

Kontext III - 4, 1987

Příkladem druhého z obou konfrontovaných přístupů byl referát dr Chvály, který identifikoval cyklický výskyt příznaku v rodině s konfliktem a, spolu s B. Tichou, "cyklus likvidace rodiny sexem". Zcela ve shodě s pohledem na procesy, které se odehrávají v rodinách jeho pacientů, volil i strategii terapeutické intervence. Jaksi navíc, jako appendix k popisu svého přístupu k pacientkám s gynekologickými obtížemi, nabízí autor originální koncepci "meziobrazu", který vyrovnává inkompatibilitu obrazů konstruovaných oběma mozkovými hemisférami, je důležitý pro jejich kooperaci, ale současně deformuje realitu a souvisí tak těsně s nemocí. Vzhledem k tomu, že sdělení bude v Kontextu publikováno in extenso, ponecháme na čtenáři, aby si názor vytvořil sám.

Konečně posledním sdělením byla kazuistika dr. Nesvadbové, která popsala svou práci s rodinou depresivního pacienta. Ačkoli autorka zaměřila své úsilí primárně na identifikovaného pacienta, doložila jak se referenční rámec jejího pohledu rozšiřoval a postihl nakonec komunikační procesy oděhrávající se v celé rodině.

Program svým pojetím evokoval řadu otázek: Co je vlastně třeba rozumět pojmem systém /interakce, komunikace, transakce, atd. atd./? Jak můžeme charakterizovat /rodinný, systémový, systemický, komunikační, interakční, transakční atd. atd./ přístup? Jak chápat rodinnou /systémovou, komunikační, transakční, atd. atd./ terapii? Jaká je kompatibilita pojmu, výkladových schemat a terapeutických přístupů, o nichž se mluví v souvislosti s "rodinným hnutím"? Nestaly se některé pojmy /jako např. systém, rodinný přístup atd./ natolik rozmazenými, že ztratily svůj smysl? Do jaké míry je rodinný /?/ či systémový /?/ přístup odkázán na tyto pojmy? A konečně poslední otázka: Není třeba čas od času provést inventuru terminologie a koncepcí v konfrontaci s tím, jak skutečně o rodinách přemýšlíme, jak je zkoumáme a co s nimi děláme /a neděláme/?

/Kučera/

Kontext III - 4, 1987

Informace

Program vědeckých schůzí na rok 1988

41. schůze v úterý 29.března 1988 od 14 hod. v Lékařském domě v Praze

J. Špitl: Duševní zdraví a zdatnost rodiny

I. Plaňava: Hodnoty-intimita-autonomie: třífaktorový koncept rodiny
a manželství

J. Mrkvička: Rodina, domov a životní zakotvenost

42. schůze v úterý 31.května 1988 od 14 hod. v Lékařském domě v Praze

P. Boš: K prenatální a perinatální epigenese rodinného systému

E. Bošová: "Klub budoucích rodičů": psychoedukativní přístup k primární prevenci

P.Goldmann - H.Marková - V.Kozerovský: Otec v porodnici: příspěvek
k perinatální ekologii

43. schůze v úterý 27.září 1988 od 14 hod. v Lékařském domě v Praze

M.Vančura a kol.: Program pracovní skupiny pro ericksonovskou strategickou terapii

44. schůze v úterý 20.prosince 1988 od 14 hod. v Lékařském domě v Praze

Program z čs. příspěvků na mezinárodním kongresu rodinné terapie v Praze 1987

IV.ročník Kontextu

Od května 1988 začne Kontext vycházet v nové úpravě, formátu A5, tištěný ofsetem a vázaný. Členský příspěvek na výtisk je prozatím stanoven na

18.- Kčs při osobním odběru, **20** Kčs při zásilce. Změny v průběhu roku jsou vyhrazeny.

Bližší informace o odběru podá Dr. L.Kalousová, Kvasnicova 4, 149 00 Praha tel. do práce 43 34 18, pouze 8,00 - 8,30 hod.

Kdo má zájem o všechna čtyři čísla Kontextu 1988 zásilkou, nechť uhradí pedíl režijních nákladů a poštovné, celkem **80,-** Kčs, Lence Kalousové osobně, nebo v krajním případě vloží do dopisu. /Při posílání složenou jsme narazili na neprozumění místní pošty./

Kontext III - 4, 1987

II. Z archivu ICFT 1987

David REISS

RODINNÝ KODEX A SCHOPNOST RODINY SNÁŠET TĚŽKOSTI

Souhrnný přehled současného výzkumu dění v rodinách

Přednáška připravená pro plenární zasedání Mezinárodního kongresu o rodinné terapii v Praze, 11. - 15.května 1987

D.R., M.D., Lékařské středisko University George Washingtona, Washington,
D.C., U.S.A.

Výzkumná skupina, jejímž jsem členem, provedla před nedávnem studii o tom, jak se rodiny organizují a řídí běh dění tak, aby byly s to zvládat zátěžové - stresové životní situace. Jedna z takto studovaných rodin, jejíž předkové přišli před několika generacemi ze severní Evropy na náš severoamerický rozsáhlý střední západ, nám vyprávěla, co se nedávno stalo. Šlo o zátěžovou událost.

Tc, co nám vyprávěli, se týkalo postřelení jejich sedmnáctiletého syna Marka. Vystřelil na něj rozrušený soused. Při vyprávění se slova ujala nejprve paní Jensenová /Pozn. Jména osob a podrobností, které by umožňovaly identifikovat lidi a rodiny, jsou záměrně změněny, aby byla dodržena zásada důvěrnosti/. Paní Jensenová vyprávěla o tom, jak její syn Marek mohl být smrtelně zraněn, ač byl při celé události pouhým pozorovatelem. Na vyprávění se vedle paní Jensenové podíleli rovnoměrně i pan Jensen, jejich syn Marek a jejich patnáctiletá dcera Marta. To, co říkali, bylo oslavou jejich rodin. Bylo to chválou světlolvasých přistěhovalců ze severní Evropy, kteří se v Severní Americe zabydleli. Tato rodina se svým vyprávěním pokoušela vyjádřit, jak rozumí svému úzkostmi utýranému a ustrašenému sousedovi, který je černé pleti a pochází ze Severní Afriky. Ten se do Spojených Států Severoamerických přistěhoval před krátkou dobou. Jeho dcery, které neměly v celém kraji nikoho etnický blízkého, byly nemilosrdně trápeny svými vrstevníky. Toto trápení děvčat mělo někdy zřetelně sexuální charakter. Jejich otec se tím dostával do mimořádně stresové situace. Cítil, že se musí bránit. Jednou se stalo, že se objevil daleko od svého domu. Byl rozrušen. V ruce měl pistoli. Znenadání začal střílet. Jedna z kulí zasáhla Marka Jensena. Nešlo o těžké zranění. Jen lehce jej to škráblo na paži.

Kontext III - 4, 1987

To, co rodina vyprávěla, naznačovalo, že se celá rodina děsí toho, že jejich syn Marek byl ve skutečnosti jedním z těch etnický motivovaných trapičů této ustrašené černošské rodiny. Tyto obavy bylo možno vypo- slechnout i z řady dalších sdělení, které se přidružovaly k hlavnímu dění. Jedním z nich bylo vyprávění paní Jensenové o tom, jak se její otec zabil, když jezdil na traktoru. I když se vědělo, že hlavní příčinou dopravní nehody byla technická závada, přece jen se paní Jensenová vždy znova ptala, zda k nehodě nedošlo proto, že se její otec snažil dělat něco, co dělat neměl. Pan Jensen vyprávěl jinou příhodu. Šlo o chlapce, s nímž v mládí kamarádil. Ten se utopil, když se jednou koupal v jezeře. Plaval, i když byla bouře - a to neměl dělat. Pan Jensen vyprávěl i další příhodu o svém jiném příteli. Ten byl zachycen autem, když si mládež vyjela na kolech na výlet. Když to vyprávěl, dodal s určitou dávkou uznání vlastní viny na celé události - i když šlo o něco, co se událo před mnoha léty: "Vyjeli jsme si do oblasti, kam jsme neměli jet".

Tato rodina Jensenových - jako bezpočet jiných rodin, jak v minulosti, tak i v přítomnosti - vypráví o událostech, které mají pro ni velkou důležitost. Psychologovi, který s nimi hovořil, tím naznačili, že o tom, o čem s ním budou při výše uvedeném rozhovoru mluvit, hovořili předem již doma. Doma si připravili "scénář" rozhovoru, tj. to, co jako rodina mu řeknou. Tím, že tyto příhody vyprávěli, sdělovali mu vlastně rodinné vyznání. Příběhy, které líčili, měly naznačit, že se daná rodina přiznává k morální zásadě slušnosti v jednání ~~ak~~ soucítění, sympatiím s těmi, kteří jsou utlačováni. Celá rodina se přiznává k této etické normě, i když je toto přiznání může poškodit. Prosazují ji i ve svém jednání. Příběhy, které vyprávějí, naznačují i další charakteristiku jejich rodinného vyznání: jsou proti impulzivnímu jednání, proti nezodpovědnosti v jednání a proti rasismu.

Vyprávění o událostech v rodině má však ještě další a hlubší význam. Nejde jen o vyznání hodnot a etických norám, které daná rodina považuje za důležité. Současný výzkum života rodiny naznačuje, že jde o určitou formu rodinné paměti, o určitý způsob udržování v živé paměti toho, co se stalo v minulosti a danou rodinu charakterizuje. Vyprávěním se to oživuje a upravuje. Nejde při tom jen o vzpomínky na minulé události. Nejde jen

Kontext III - 4, 1987

o znovuoživení toho, co se kdysi stalo. Nejde jen o připomenutí toho, na co by se neměle zapomeneut. Demnívám se, že vzpomínky téhoto druhu, které jsou výrazně osobní a individuální, mají i další funkci: udržují na jedné straně spojení a na druhé straně distanci každého člena s danou rodinou. Tyto soukromé, individuální vzpomínky nekonservujují jen zkušenost dané skupiny lidí. Tím, že se tyto vzpomínky a příběhy stále znevě objevují v rozhovoru rodiny, že se o tom hovoří a diskutuje, že se důraz klade na to či ono a že se te či ono potlačuje, tj. tím, že se daný příběh v rodinném rozhovoru do určité míry přetváří a formuluje do zcela určité podoby, tím se udržuje při životě minulest, která má určitý význam pro celou danou společenskou skupinu. V současné době se soustředuje výzkum rodinné interakce, který prevádí skupina, jejímž jsem vedoucím a členem, na tuč fermu rodinného rozhovoru - na vyprávění příhod z rodinného života dané rodiny. Zabývá se i jevy temu podobnými. Tím, že te děláme, věříme, že se nám pedáří poznávat strukturu rodiny a procesy rodinné paměti. Ta se projevuje v individuální paměti členů rodiny s určitem precisností. Má též svou výdrž a skrytest. Tak se s ní setkáváme. K vyjádření toho, čeho se tím dotýkáme, používám termínu "rodinný kodex". Tento termín jsem si vypůjčil z náboženské terminologie. Tímto termínem se snažím odlišit osobní, individuální paměť jednotlivců. Zároveň tím chci naznačit přístup ke studiu rodinné struktury a rodinných procesů.

Termínem "rodinný kodex" se snažím naznačit, že rodinná paměť má více funkcí nežli jen jednu jedinou. Na jedné straně slouží jako sklad - depositář zkušeností dané rodiny. Ty se nashromáždily v minulesti a jsou tak dané rodině k dispozici. Na druhé straně je rodinný kodex vodítkem, ne-li dokonce určitým silevým momentem s absolutní mocí při utváření běžného chevání rodiny. Rodinný kodex jako sklad zkušeností dané rodiny je vystaven nežnosten různých výkladů. O této zkušenosti se může hovořit - podobně jako o náboženských textech je možno hovořit. Tuto obdobu - analogii rodinného kodexu s náboženskými kodexy zde neuvaďím zcela náhodně, ale záměrně. Je možno se setkat na celém světě jak s rodinami, tak i s různými náboženskými společnostmi a ideologickými seskupeními, jimž jde o udržování určitých vyznání a přiznání se k zcela určitým hodnotám, viziím a sebouřím významů. Setkáváme se s tím tam, kde jedna generace následuje v průběhu času za druhou. V určitých dějinných dobách - jak temu bylo např. v 17. století v Nové Anglii podle zjištění historika Johna Demuse - byla te v prvé řadě rodina, na niž ležela těžba

Kontext III - 4, 1987

úkolu předávat další generaci "peklad", kterým bylo zjištění, které hodnoty mají skutečnou cenu v životě. Rodina byla výkonným orgánem pevně sevřeného pojetí života. Kódex tehoto pojetí předepisoval zcela přesně každý detail rodinného života, tj. co a jak se má kdy dělat, aby se to dělalo "správně" a "máležitě". V jiných historických dobách byla rodina naopak určite u protiváhou veřejného tlaku - v dané společnosti prosazovaného náboženského kódexu. Tak tomu bylo např. ve středověku, kdy v Evropě všeobecně vládla katolická církev. Socisleg Bernard F a r b e r jasně ukázal, jak se církev v té době snažila přesně určit, co se v rodinném kódexu má předávat z generace na generaci. Tímto veřejným tlakem - společenským tlakem se měly v rodinném kódexu potlačovat nežádoucí momenty. Byl to projev snahy o nadvládu nad rodinou, o hegemonii společnosti v oblasti symbolů, významů a v hodnocení i výkladu minulosti. Ještě jeden, třetí typ souhry rodinných a náboženských kódexů je zde možno připomeneout. Jeho příkladem může být to, co se dále v 19. století v nekonvenčních a neohledných končinách Středozápadu U.S.A. rodina se tam stla jediným udrževatelem, konserváterem etických hodnot. Tak tomu bylo pravděpodobně i ve výše uvedené rodině Jenseenových. Ti se vydali na západ U.S.A., aby si podrobili neohlednou a desud neobydlenou preriю. Tam došlo k rozptýlení - dispersi rodin. Ty byly od sebe tak daleko, že z oken jednoho domu nebylo možno vidět ani kouř z komína souseda. Za této situace každá rodina sama udržovala - konservovala "kódex víry", tj. své vlastní "náboženské vyznání" platných etických norm. Pěkně to popsal současná americká spisovatelka Willa Catharevá: každá rodina měla pocit v této široké prerii středozápadu U.S.A., že je "zakladatelkou rasy".

Kdyby myní nebylo něco upřesněno, co je třeba podeiktneut při používání technického termínu "rodinný kódex", mohlo by dejít smadne k nederezumění. V náboženském pojetí se slovem "kódex" rozumí určitý psaný zákoník, tj. písemně formulovaný seubor etických norm. Když slova "kódex" použijeme zde k vyjádření norm, které platí v dané rodině, tj. jako rodinného kódexu, pak si nesmíme myslet, že i zde jde o písemně formulovaný seubor norm! K některým psaným dokladům rodinné paměti - např. k manželským smleuvám a "posledním vůlím" umírajících se zde ještě vrátíme. Analogie rodinného a náboženského kódexu je zde však

Kontext III - 4, 1987

nepřesná. Zdůrazňuji, že v pojetí "rodičovského kodexu" nemá značná část téhoto kodexu písemnou formu. Domnívám se dokonce, že se tento rodičovský kodex nedá dedukovat - dospět a malézt v psaných záznamech a tištěných dokumentech. Nedá se nalézti ani v individuální paměti členů rodiny. Specifická v běžné praxi rodičovského života. Je možno se s ním setkat "na posvátných výšinách domova", tj. v místech, kde se odehrává značná část praxe života rodiny.

Nepsaný rodičovský kodex má ve skutečnosti důležiteu paralelu v praxi a trvání náboženského života. Existují stále ještě náboženské skupiny, jako je tomu např. u indiánů kmene Navajo v U.S.A. na jihozápadě, kde neexistuje žádná písemná forma zachycení základního kodexu. Není to ani dost dobře možné, protože ani jazyk kmene Navajo nemá dosud žádnou písemnou formu. Pro indiány kmene Navajo záleží kontinuita náboženského života zcela a jen na přesném a pravidelném opakování poměrně složitých náboženských úkonů. Jde zde o náboženské rituály, které běleší, studující chevání indiánů, označují termínem "znaky". Gladys Reichardová studovala tyto znaky. Studovali je i jiní. Tyto studie ukazují, že trvání náboženských rituálů kmene Navajo není závislé na paměti jednotlivců. Není záležitostí ani jejich kněží a šamanů, kteří v těchto rituálech hrají důležiteu role. Není závislé ani na žádné formě písemných popisů. Ti indiáni je nejsou schopni vyhotovit. Podobně jako v rodinách udržují se tyto rituály opakováním při společném slavení. Je to sociologický celek, komunita či společenství celého kmene, "co" či "kde" řídí a koriguje správnost provádění. Gladys Reichardová např. ukázala, že šamani jsou placeni za každý rituál podle toho, jak společný úsudek celého kmene hodnotí přesnost jejich chevání. Pravdu je, že se tito šamani pravidelně scházejí na jakýhosi neformálních náboženských seminářích, aby na nich konsultovali a korigovali své rituální chevání. I v těch náboženských společenstvích, kde existují písemné formy kodexů, jako je tomu např. v židovsko-křesťanském pojetí existence "Desatera příkázání", případně u židů Talmud, ztrácí tento kodex na životnosti, není-li ho neustále pedrebován skupinové interpretaci a není-li ho neustále používáno v běžné praxi.

Kontext III - 4, 1987

Domnívám se, že současný stav studia rodinné aktivity začíná přesněji rozlišovat jak strukturu, tak procesy rodinného kódexu. Dva prvky se při tom zdají být podstatně důležité. První - tak jako tomu je u mnohých náboženských fórum, obsahuje sebe i společných činností. Tak jsem te též sám označil. Druhou složkou - při jejímž označení opět čerpám z analogie náboženské metafory, budu nazývat "artefakty a posvátná návrší rodinného života". Tímto druhým technickým termínem minim určité formy vlastnictví rodiny a prestopy, v nichž se oděhrává rodinný život. Te obě je bud kriticky důležité pro správný průběh rodinných činností nebo te má vlastní trvalec "historickou" funkci pro dění v rodině.

I. Společné činnosti v rodinném životě

Vyprávění rodinných zážitků je jen jedním druhem poměrně široké palety společných činností či praktik historického významu, s nimiž se setkáváme v rodině. Současný výzkum ukazuje, že tyto společné činnosti zahrnují řadu druhů: od drobných a časově jen nepatrně dlouhých fórum rodinné interakce, které začnou a končí během několika vteřin, až po způsoby či vzory chevání a řešení problémů či životní stylů, rodinné oslavy a sváteční náboženské obrady, případně rituály typu vyprávění rodinných pamětiček zážitků, jak tomu bylo ve výše uvedeném příkladě rodiny Jensenových. Některé z nich trvají hodiny, ba dokonce několik dní. Tyto společné činnosti rodiny vykazují pět různých charakteristik:

Za prvé: jsou aktuálním a přirozeným cheváním rodiny. To je možno zachytit a registrovat při výzkumu, je-li meudře veden. Toto chevání je též možno pozorovat při práci s rodinou v rodinné terapii. Faktem však je, že je možno je nejčastěji pozorovat, sledujeme-li chevání rodiny ve vlastním domě či bytě. Některé z těchto fórum rodinného chevání je možno vidět a pozorovat jen "u nich doma".

Za druhé: Společné činnosti rodiny mají svůj vlastní sled a vlastní sekvenční vzor. V průběhu času se postupně rozvíjejí. Mají jasný začátek, střed a závěr.

Za třetí: Tyto společné činnosti rodiny se často opakují v rodinném životě. Tím dávají všem členům rodiny příležitost, aby se s nimi dobře seznámili a prováděli je na úrovni.

Kontext III - 4, 1987

Za čtvrté: Tyto společné rodinné činnosti vyžadují, aby je prováděly minimálně dva členové rodiny zároveň. Často je k jejich správnému provádění zapotřebí účast či spoluúčast celé rodiny.

Za páté: Tyto společné činnosti rodiny nejsou obecné, tj. universální - ve všech rodinách stejné, ale naopak jsou velice specifické pro různé rodiny. Každá rodina má své vlastní rodinné činnosti, pro ni samou charakteristické. Vezmeme-li je jako celek, pak můžeme říci, že představují unikátní sebír "vyznání, vizí a hodnot", které jsou typické pro danou rodinu. Nazval jsem tyto unikátní, zvláštní a pro jednotlivé rodiny specifické pohledy na svět "rodinnými vzory - paradigmaty". Pravdou je, že v rodinném kodexu je možno uvažovat jako v sebíru, zahrnujícím specifické chování rodiny, specifické vlastnictví rodiny a specifické rodinné prestupy. To vše dohromady vytváří rodinný vzor - paragigma dané rodiny.

Poměrně dosti široký výzkum dobré kvality se nyní soustřeďuje jako mikroskop na studium těchto společných rodinných činností. Tento výzkum naznačuje, že je možno je sestavit do čtyř tříd:

- /1./ Mikročinnosti
- /2./ Řešení problémů
- /3./ Rituály
- /4./ Vyprávění příběhů

V úvodu uvedený příklad vyprávění historicky důležitého příběhu v rodině Jensenových ukazuje příklad poslední, čtvrté kategorie rodinné činnosti. Výše uvedené čtyři typy společných rodinných činností vytvářejí vzestupnou serii druhů chování. Jsou uspořádány od nejjednodušších a časově nejkratších po nejsložitější a časově nejmárodnější. Jsou roztrídeny tak, že prvních se mohou účastnit plně i děti, kdežto v posledních je třeba k účasti osob s vyšším stupnem zralosti osobnosti. Toto uspořádání je vzestupné i v tom smyslu slova, že při jejich užití dochází k používání stále složitějších a specifitějších - unikátnějších symbolů rodinného života. I když každá z těchto čtyř forem společné rodinné činnosti má svou vlastní hodnotu a hraje specifickou roli v rodinném životě při zdůrazňování odlišných aspektů rodinného života v minulosti, přece jen se zdá s poměrně větší mírou pravděpodobností, že je třeba vidět tyto činnosti jako organický sebír, tj.

Kontext III - 4, 1987

spíše jako kvarteto komorní hudby či filharmonický orchestr. Tyto zakádovávají tak společné činnosti rodiny poměrně široký rozsah jevů - fenomenů do rodinného katalogu.

/1./ Mikročinnosti. Mikročinnostmi je třeba rozumět velice krátké a opakující se sledy velice jednoduchých interakčních forem chování v rodinném prostředí. Jejich studium se začalo dříve v poslední době díky moderním technickým metodám výzkumu. První z nich reprezentuje dramatický pokrok při zlepšení pozorovacích-observačních technik. Máme zde na mysli široké využití videomagnetofonu při provádění studií interakcí v rodinném životě přímo v domácnosti dané rodiny - u nich doma. Do této sebou zlepšených pozorovacích technik patří i seudobá zlepšení záznamu psychofisiologických dat. Druhým momentem, umožňujícím přesnější studium rodinné společné činnosti, jsou techniky analýzy sekvenčních údajů. Rozumí se tím rozbor po sobě následujících činností tak, jak se rozvíjejí a odvíjejí v průběhu času. Čtyřem oblastem mikročinností byla v poslední době věnována velká pozornost:

- a. sekvencím činností a interakcí v dyádě matka - dítě
- b. sekvencím činností a interakcí v různých dyádách v rodinách, kde se nachází agresivní dítě
- c. sekvencím činností a interakcí v dyádách manželů
- d. rutinním vzorcům chování celých rodin v jejich domácím prostředí

Výzkum, který prováděl John Gottman v Seattle a Gerald Patterson v Eugene ve státě Oregon v USA jsou dva příklady práce v této oblasti studia rodinné interakce. Gottmanova práce se soustředila na mikročinnosti v interakci manželů. K nejdůležitějším závěrům jeho studie patří jistě poznání odlišné četnosti vracení negativních emocionálních projevů v manželské interakci u všelijak stresovaných a relativně normálních manželství. Když manželé, různým způsobem stresovaní, spolu hovorí a muž si na něco stěžuje své ženě, pak s velikou pravděpodobností i ona mu vraci obdobnou měrou. I ona si ihned na něco stěžuje; tím se podstatně zvýší pravděpodobnost, že další hovor bude uveden stížností manžela a na ni opět naváže další stížnost manželky. Tyto sledy stížností v rozhoovoru, nešťastných a všelijak stresovaných manželských páru, nazval Gottman "vzájemné stěžování s jednou na druhého". Takovéto sledy vzájemného

Kontext III - 4, 1987

sebeobviňování a stížnosti mohou být různě dleuhé. Mohou zahrnovat i sedm po sobě následujících slovních projevů. Naproti tomu v relativně dobře fungujících manželských párech, u tzv. spolejených manželů, má žena podstatně odlišný způsob vedení odpovědi na manželevu stížnost. V prvé řadě vyjadří souhlas s manželevým výrokem. Uzná, že manžel má něco, co ho trápí. Začne však ihned hledat zdroj těchto manželevých nesnází. Tím se umožní manželskému páru dostat se v rezheveru dále, tj. se ustředit se na problém v dalším rezheveru, tj. na zdroj nesnází a možnosti či způsoby řešení téhoto problému. Jak se zdá, neštastné a všešlíf jak stresované manželské dvojice nejsou s tím dostat se ze zajetí oplácení negativního projevu negativním projevem. Tento dyadickeý proces interakce mezi manžely se dá ještě lépe pozorovat, jsou-li při tom zaznamenány psychofisiologické údaje. Je-li temu tak, pak je možno zřetelně pozorovat, že neštastné a stresované manželské páry nejsou s tím tlumit fyzický stav vzrušení, který pravidelně doprovází negativní afekty. Je dobré si uvědomit, že Guttmanův výzkum byl opakován řadou dalších pracovníků, zabývajících se rodinnou terapií i zde v Evropě, a byl plně potvrzen. V Evropě se nyní provádí mnoho dalších studií, zabývajících se rodinnými mikročinnostmi. Zdá se, že pokroky poznání je možno očekávat právě zde.

Obdobné - analogické vzory interakce byly pozorovány Pattersonem v dyádách rodič - dítě, kde dítětem byl delikvent. Sled interakcí zde obvykle začíná vzrušeným a agresivním výpadem rodiče, zaměřeným na dítě. Dítě, které je tak napadeno, odpovídá na to ve stejném téměř - též výrazně agresivně. Má-li se tato situace tvůrčivě řešit, je třeba, aby rodič na takovouto odpověď dítěte reagoval tlumivě a na výpad dítěte odpověděl klidně a pokojně. Patterson se domnívá, že takovéto chování rodiče je kriticky důležité, nemá-li se do nekonečna opakovat vzájemné agresivní napadání jednoho druhým. V termínech sociální teorie učení jde zde o negativní posilování agresivní reakce dítěte. Dítě je zde "odměněno" za své agresivní chování ústupem vzrušení na straně rodiče. Aversy tak míří do prázdnna.

Kterým důležitým funkcím slouží tyto mikročinnosti? Guttman se domnívá, že oplácení negativního projevu negativním projevem a generování fyziologického vzrušení, které deprovází tato chování, vzbuzuje v daném manželském páru domnění, že jsou chyceny do pasti, z níž není úniku. Já

Kontext III - 4, 1987

jsem se podobně domníval, že agresivní cykly této druhu vzbuzují v rodiči i v dítěti dojem, že jeden druhého ohrožuje a že se jak rodič, tak i dítě z toho může dostat jedině tak, že druhého napadne. Jiným řešením je upokojení. Na obecnější rovině je možno se domnívat - a já se tak domnívám, že mikročinnosti konservují v rodně emocionálně podložensu zkušenost. Ta se vztahuje k specifickému vztahu mezi členy rodiny. Ten může být buď pozitivní nebo negativní, případně může být směsicí obou těchto extrémů.

/2./ Řešení problémů. Mikročinnosti jsou obdobou molekulární situace. Často trvají jen několik sekund. Mají třeba jen dvě sekvence, i když z výzkumu je známo, že těchto po sobě následujících projevů může být až sedm. Často je produkuje a uvádí do chodu drobná změna nebo zmatek, který se objeví u jednoho člena rodiny. Může to být zlepšení dítěte nebo agresivnější projev rodiče nebo rozložení manželky. Sledy rodinných činností, s nimiž se setkáváme při řešení problémů, se dávají do pohybu impulsy, které jsou složitější. Jsou podnášovány rodinnými nesrovnanostmi, mají více složek a trvají podstatně delší dobu. Často trvají několik hodin. Je pro ně typické, že se jich účastní celá rodina.

Peter Steinglass, který je členem mé výzkumné skupiny, která se zabývala právě této tematikou řešení problémů v rodině v jejím přirozeném prostředí, se zabýval způsoby řešení problémů v rodinách alkoholiků. Studoval je zprvu na psychiatrické klinice ve Washingtonu, D.C. Na této klinice měl možnost co nejpřesněji vystopovat sledy interakcí při řešení problémů, které byly specifické pro jednotlivé rodiny. Zajímalo ho především ty interakce, které končily útěkem do alkoholového spojení. Jedna rodina měla např. typický způsob řešení problému. Ten se objevil vždy, když se setkala s osobou, která nejednala podle jejich představy. Vždy však šlo o osobu důležitou v jejich společenském světě. V jednom případě např. byla tato osoba lékařka, která odmítla návštěvu u nich doma u nemocného dítěte. Vzor chování, který se za této situace objevil, byl pro danou rodinu typický. Začal velice agresivním projevem manžela. Ten tím dával najevo svou bezmocnost. Tento druh projevu mohl trvat velice dlouho - někdy i hodiny. Pravidelně po něm následovala aktivita, která však neřešila

Kontext III - 4, 1987

problém. Po té se manžel obracel na druhé členy rodiny se žádostí, aby něco udělali a situaci řešili. Na to násleoval rozhodný krok manželky. Ta se uklidila někam stranou, aby se dostala z bezprostředního kontaktu manžela. Dalším projevem bylo použití alkoholu manželku. Ta byla v dané rodině pacientem, těžce podléhajícím alkoholu. Jakmile se napila alkoholu, stala se výrazně assertivní. Za této situace ignorovala manžela, ale zaměřila svou agresivitu na některou nezúčastněnou osobu stející mimo. Ta na to odpověděla a řetěz akcí končil tím, že se daná žena opila do němety. Pravidelnost, s níž se sledy činnosti opakovaly ve studovaných rodinách alkoholiků, podnítila obecnější domněnku: neexistují obdobné sledy akcí při řešení problémů v rodinách, které nemají člena alkoholika? Studie, které hledají odpovědné řešení téhoto problému, jsou v současné době rozpracovávány. Sledují se při tom interakce, které se nevyskytují tak často jako mikročinnosti. Z této důvodu jak naše výzkumná skupina, tak i jiné výzkumné týmy jako např. tým vedený Strassem a Tallmanem v U.S.A., vyvinuly obdobné laboratorní situace. Marie Ellen Oliveri spolu se mnou vyvinula speciální techniku, kdy celá rodina musí řešit problém vyvolaný úkolem, který je rodině zadán. Mají třídit hromádku karet. Každá z nich obsahuje vzer čísel a písmen. Při tom sledujeme úroveň poznávání vzeru celou rodinou, jejich spolupráci při tomto úkolu a jejich schopnost odpovídat na nové informace, které jim zadáváme v průběhu řešení téhoto problému. Pravdu je, že dosud není zcela jasné, zda tato laboratorní metoda je analogická té, s níž rodina zápasí v běžném životě. Přesto se však zdá, že chování rodiny za této laboratorní situace vykazuje obdobné vzory chování, s nimiž se u dané rodiny setkáváme v přirozeném prostředí, kde musí řešit neobvyklé a ne zcela jasné problémy, které jím do cesty staví jak různí lidé, tak sociální skupiny.

Je možno se ptát: kterým důležitým funkcím slouží vzory řešení problémů? Zatímco mikročinnosti zprostředkovávají jednotlivcům zkušenost s specifitě vzájemných vztahů v rodině, které jsou často dyadičké povahy, řešení problémů zprostředkovává zkušenost rodiny jako celku. Kdybychom te vyjádřili přesněji: mikročinnosti zprostředkovávají spíše do nitra jedoucí zkušenost, tj. poznání jaké to je být v dané chvíli členem daného dyadičkého vztahu. Domnívám se, že způsoby řešení problémů uchovávají spíše navenek jdoucí zkušenost s tím, jak se daná rodina chová, když je konfrontována

Kontext III - 4, 1987

s výzvou nebo ohrožením přicházejícím z vnějšku. Náš výzkum naznačuje přinejmenším tři takovéto charakteristiky:

- a. stupeň kompetence a efektivity při řešení daného problému celou rodinou
- b. soudržnost celé rodiny jako celku tváří v tvář vnějšímu ohrožení a výzvě
- c. navzájem sdílené zkušenosti dané rodiny o tom, zda jsou otevřeni novým způsobům řešení problému, nebo naopak svázání tradicí.

/3./ Rituály. Rituály byly ústředním jevem studií, zabývajících se kontinuitou různých kultur a náboženství. V padesátých letech téhoto století sociologové Bossard a Bell poznali, že rodiny jsou v podstatě "mini - kulturami" a vytvářejí si vlastní rituály, které mají poměrně dlouhodobý život. Pečlivé studie, zabývající se rodinnými rituály byly provedeny v mé výzkumném týmu Linda Bennettem a Stevenem Welinem. Ti si všimli, že některé rodinné rituály jsou v podstatě modifikacemi náboženské životní praxe. Mnohé rodiny např. slaví určitým způsobem vánoce ve svém sekulárním životě a naplňují je při tom rituálem specifické provenience. Ten je možno pozorovat např. v tom, jak tato rodina společně večeří, jak přeje šťastné a veselé vánoce svým přátelům a známým, jak ukládá o štědrý večer děti do postele atp.

Šest charakteristik odlišuje rodinné rituály od mikročinnosti rodiny a rodinných způsobů řešení problémů:

1. Rituálů je si rodina plně vědoma. Daná rodina si nemusí být vědoma tého, jak probíhají mikročinnosti u nich doma, ani tého jak se u nich doma řeší problémy. Je si však plně vědoma tého, jak probíhají jejich vlastní rodinné rituály. Nejen, že si členové dané rodiny jsou plně tého vědomí, ale většinou jsou na to pyšní.
2. Rituály mají často svou přípravnou část. Jsou předjímány - anticipovány. Rodina se na to připravuje.
3. Rodina je klade výše nad každodenní běžný život a jeho události. Rituál není rutinní záležitost, ale svátek - sváteční událost v rodinném životě.
4. Rituálu se dává přednost před ostatním děním v rodině. Vše musí ustoupit stranou. Obvykle se provádějí ustálenou formou. Ta však vyžaduje, aby členové rodiny odložily vše jiné, co by s daným rituálem mohlo konkurovat,

Kontext III - 4, 1987

a věnovali se zcela a výlučně jen připravovanému rituálu.

5. Rodinný rituál přiděluje každému členu rodiny speciální roli.
Každý člen rodiny má své vlastní úkoly.

6. Rituály jsou naplněné symboly. Každá činnost má bohatou symbolickou náplň.

Jednou z nejcharakterističtějších zvláštností rituálů je jejich "dědění". Předávají se z generace na generaci. Linda Bennetová a Stevem Welin nedávno ukázali, jak novomanželé, kteří zakládají novou rodinu, adoptují do ní rituály, které si přinesli ze svých vlastních rodin - z jedné nebo z obou. Tímto způsobem se nová rodina stará o poskračování tého, co bylo v původních rodinách. Jde o obdobu kontinuity kultury či rodinné miníkultury, poznaté v ranném mládí.

V rodinách, které byly charakterizovány jako rodiny alkoholiků, byly nalezeny obdobné zákonky dědičnosti. Bennetová a Welin zjistili, že u mladých manželů, kde jeden z nich přichází z takovéto alkoholem zatížené rodiny, je velké riziko tého, že se alkohol stane pravidelnou součástí jejich rodinných rituálů. Ukázalo se, že je značný rozdíl mezi tím, zda v průběhu vánoc otec odešel sám do lesa, aby se tam napil alkoholu, nebo zda pití alkoholu patřilo k dominantě vánoční slavnosti v dané rodině.

Uvedli jsme, že mikročinnosti podle mé hypotézy konzervují pocit vnitřní kvality vztahu mezi dýdami v dané rodině. Podle mého domnění strategie řešení problémů konzervují pocity rodiny o tom, jakou kompetenci daná rodina má při řešení výzev, přicházejících z vnějšku. Rituály jsou obecnými praktikami, které podle mého domnění konzervují podstatně složitější zkušenosti rodiny: hodnoty, vyznání a víze.

/4./ Vyprávění příběhů. Na začátku jsme si uvedli dosti zřetelný příklad praxe této druhu ze života rodiny Jensenových. Zdá se, že pozornost, věnovaná vyprávění příběhů, zintenzivnila v poslední době v pracích antropologů a folkloristů. Ti začínají publikovat soustavné kvalitativní studie o tom, co se vypráví v rodinách. Pravdu však je, že se těmto vyprávěním věnovala dříve též pozornost. Bylo tomu tak např. u vývojových psychologů. Ty zajímaly tyto druhy výpovědí dětí z této důvodu, že z nich mohli usuzovat na stav kognitivních schopností dětí, které je vyprávěly nebo které jim naslouchaly. Zajímaly je i reflektivní schopnosti dospělých

Kontext III - 4, 1987

v souvislosti s vyprávěním příběhů. V tomto moderním proudu zájmu antropologů o vyprávění v rodinách je možno připomenout práci autorského kolektivu Stevena Zeitlina, Amy Kotkineové, a Holly Bakera ze Smithsonského ústavu ve Washingtonu, D.C.. Tito pracovníci publikovali stovky vyprávění v různých rodinách, které podrobně analyzovali. Jejich práce naznačuje, že vyprávění rodinných zážitků slouží přinejmenším třem různým funkcím:

1. Oslavují určité hrdiny a pochlubí naopak určitými opevřenfhodnými členy rodiny, s nimiž bylo možno se setkat v rodinné historii.
2. Dramatizují život a konservují živnost významných rodinných událostí a zážitků. Příkladem může být výše uvedený příběh o tom, jak byl postřelen Mark Jensen.
3. Uchovávají rodinné zvyky. Mohou znevunastovat rodinné rituály. Příkladem může být vyprávění zážitků z historie rodiny o tom, jak se kdysi u nás slavily vánocce.

Domnívám se, že to jsou právě pověsti a příběhy, které udržují a obžívají rodinou historii. Jejich vyprávění posiluje a udržuje při životě rodinný mythus. Tyto vyprávění příběhu z rodinného života je podstatným procesem vytváření rodinného kodexu. Ukazuje, jak daná rodina přijímá a přetváří externí dění do interní struktury rodinné historie. Tyto příběhy se tak přetvářejí - transformují do rodinné struktury a rodinných procesů.

II. Výtvary a prostory rodiny - artefakty a posvátné výšiny

Ta, co rodina vytváří a jak utváří prostor, kde bydlí, to mne nejvíce vzrušuje. Jednotlivé události rodinného života jsou doslova absorbovány do procesu a struktury rodiny a do rodinného kodexu. Tak mají trvalý vliv na to, co se v rodině děje, a to po poměrně dlouhou dobu. Při vyprávění příběhů z dějin rodiny jsme se již poněkud dotkli této procesu přetváření - transformace. Zde je však tato dění podstatně zřetelnější. Krátce se dotknu tří oblastí, které v poslední době byly podrobnejší studovány:

- a. Prostrová organizace domu, v němž rodina bydlí
- b. Předměty považované rodinou za vzácné
- c. Dokumenty dané rodiny

Kontext III - 4, 1987

a. Domev rodiny. Hovězíme-li o rodině, máme vždy na mysli zcela konkrétní prostor, v němž se rodinný život odehrává - domev. Pravdou je, že tam, kde je nouze o prostor vhodný k bydlení, tam mohou v daném bytě či domě žít najednou dvě i tři rodiny - generace. Ať již jde o prostorný nebo skromný prostor, přece jen tento prostor může zřetelně a živě naznačovat, co se v dané rodině udále. Může to uchovávat podstatně déle nežli si dovedeme představit.

V naší výzkumné skupině jsme se např. zajímali o to, co se děje v rodině, když někdo z členů rodiny chronicky onemocněl. V jedné takové rodině se např. stalo, že otce trpěl paraplegií. Vyžadoval vlastní postel a zvláštní prostor určený ke cvičení. To bylo nutné v dluhodobé perspektivě pro jeho léčení. Tato událost vedla k řadě presterevých změn v bytě jeho rodiny:

1. Otec opustil své místo v posteli matky, kde dosud spával a přemístil se do zvláštní postele, která stála v malé místnosti. Ta byla do té doby ležnicí jeho dcery.
2. Dcera, která měla dosud svůj vlastní - ač malý pokoj zcela pro sebe, se musela přestěhat do ležnice k matce. Zaujala místo v posteli po otci - v manželské posteli rodičů.
3. Otceva nářadí, potřebné k rehabilitačnímu tělocviku a pohybu vozíčkáře, bylo umístěno v místnosti, kde dosud spal nejmladší syn. Ten ho odtdr. vytlačil a donutil k tomu, aby se přestěhoval do místnosti ke svému staršímu bratrovi.
4. Dcera, která se musela vystěhat, nemohla mít své věci ve skříni, kde je dosud měla. Tato skříň byla nyní zaplněna otcovými léky. Nemohla je dát ani do skříně ve své nové ležnici u matky, neboť tam měl ve skříni své věci otce. Proto si musela dcera složit své šaty a všecky věci do krabic. Ty uložila v přeplněné místnosti, kde namačkání spali její dva bratři.

Tyto změny měly dluhodobý dopad na rodinný život. Nejdůležitější změnou v rodinném životě bylo to, že se nyní vše tečilo kolem otce a jeho nemoci. Není to tak zcela metaforické mluvit o presterevém uspořádání života v této rodině po otcově onemocnění jako o "posvěcení" otcovy nemoci a péče o otce, kterému do pozadí musely ustoupit všecky jiné rodinné funkce. Všecky prostory domova nesly od té chvíle znaky péče o otce.

Kontext III - 4, 1987

V tomto smyslu je možno hovořit o "posvátných výšinách" daného domova. Otcevě nemoci a péčí o otce musely být vyčleněny zvláštní prostory v domácnosti. Těmto činnostem byla dávána přednost. Tvořily hlavní gres teho, co se v rodině dělo.

b. Předměty považované rodinou za vzácné. V poslední době se studují předměty, které rodina dědila z předešlé generace a ty, které rodina považuje za "peklad". Mnohé z nich jsou součástí rodinných rituálů. Příkladem mohou být držáky svíček a svícny, používané o štědrém večeru v dané rodině. Jiným příkladem mohou být rodinná alba, uchovávající vzpomínky na to, co se v rodině událo. Studie, které nedávno zveřejnili Cs-ikszentimhalijí a Rochberg-Hilton objasnily roli těchto předmětů při uchovávání rodinné identity a při vytváření dalších perspektiv života rodiny. Ti autoři se zabývali celým širokým rozsahem předmětů, které patří do rodinného "pekladu" - od nábytku po knihy, od elektrických přístrojů po momentky. Své studie provedli v Chicagu. Jejich studie ukázala, že v rodinách, v nichž byla zjištěna zároveň vyšší míra vřelesti v mezilidských vztazích všech členů rodiny, bylo možno nalézti poměrně větší množství památek a upomínek na předcházející generaci i na mladí řeďčů - např. fotografií, rodinných alb, rodinných šperků atp.

c. Psané rodinné dokumenty. V současné době je možno se setkat se studiemi historiků o rodinných dokumentech, které se dochovaly v psané formě. Jde o rodinnou korespondenci, o deníky, případně i o dopisy, které byly napsány členy rodiny, kteří spáchali sebevraždu. Všecky tyto dokumenty mají poměrně trvalý vliv na život rodiny. Zdá se, že v tomto souboru psaných dokumentů patří k nejzajímavějším studie, zabývající se poslední vůlf. Formulace poslední vůle má nejen svůj vlastní věcný význam. Ve výše uvedeném pojednání analogie náboženského kodexu s rodinným kodaxem je těmto vůlím možno pořezumět i z hlediska rodiné struktury a procesů, odkrývajících se v rodině. Poslední vůle je z určitého hlediska písemnou formou, zachycující vztahy mezi členy rodiny. Zde je možno uvést jako příklad pasáž z poslední vůle, kterou cituje Rosenfeld ve své studii o dědictvím právu:

"můj syn nesmí dostat ani halíř z teho, co bylo mého. Důvody, proč temu tak má být, jsou jemu dobrě známé. Jsou známé i mé rodině a mým

Kontext III - 4, 1987

přátelům. Je tomu i z toho důvodu, že po celou dobu od chvíle, co dosáhl dospělosti, byl neposlušným, nevděčným a neustálým zdrojem zahanbení naší rodiny, úzkostí a starostí nám všem."

Poslední vůle ilustrují předměty, považované za vzácné, a přestory, v nichž rodina žije, dotevřejí obraz života rodiny a rodinného kodexu. Přestorové uspořádání bytu výše uvedeného paraplegika naznačuje, které hodnoty byly v této rodině dominantní, kterým vzorcům interakce se dávala přednost atp., a jak se to vše změnilo, když se objevila paraplegie. Ta byla v daném případě způsobena výstřelem z pušky při loupežném přepadení. Pravdu je, že k takovým ústupkům by nebyli ochotni mnozí členové jiných rodin. Jakmile se však rodina uspořádala tímto novým způsobem, nové uspořádání se ustálilo. Zaběhalo se. Zkamenělo. Tak se zabydlel nový pořádek. Počátkně se s tím dalo těžko něco dělat jako s poslední vůlí a jinými psanými dokumenty. Původně reprezentovaly momentální stav rodiny a poměrně citlivou reakci na něj. V průběhu času se však změnily. Ztvrdly. Těžko se s nimi dá potom něco dělat. Tím však jsou trvalejšími připomínkami pro individuální paměť členů rodiny.

Závěry a pohledy kupředu

Demnívám se, že v současné době jsme svědky vytváření nástinu rodinného kodexu. Řada otázek, které je třeba řešit, zůstává však dosud neřešena. Uvedeme některé z nich:

Jak je trvanlivý tento rodinný kodex? Z řady historických studií víme, že prvky rodinného kodexu mohou přetrhávat z generace na generaci a tak působit značně dleuhodobý, a vyplývá to např. ze studií historie prominentních evropských rodin - např. Rothschildů a Bleichröderů v Evropě nebo amerických rodin např. takových Adamsů a Blackwellů. Z práce Glen Elderse též víme, že traumatické události v historii, jaké byla např. Velká depresce ve Spojených Státech Amerických, měly dlouhodobý, a trvalý vliv na rodinný kodex těch rodin, které jimi byly zasaženy. Glen Elderse ukázal např. že depresce v r. 1930 měla značný vliv na fertilitu dětí, které se v té době narodily. Tak se uchevávají vlivy i jiných historických událostí. Je to možno chápout i ve vztahu ke dvěma světovým válkám, kterými prošla Evropa v tomto století. Jejich vliv na život rodin, které tím byly

Kontext III - 4, 1987

ovlivněny, může přetrvávat a specifickým způsobem ovlivnit rodinné kodexy.

Je možné se ptát: za jakýc podmínek se mění rodinné kodexy? Pod jakým vlivem deteriorují? Jaké jsou důsledky těchto změn? Jde se domnívám, že ke změnám dochází ve chvílích, kdy rodinné kodexy jsou nejzranitelnější. Tak tomu může být v dobách největších rodinných krizí, ať jsou součástí očekávaných vývojových změn nebo tvořeny neočekávanými neštěstími. Domnívám se, že to je též důvodem, proč se mnozí rodinní terapeuti snaží navedit takovéto krize v rodinách - i když jde o relativně malé krize. Snaží se tak změnit rodinu. Domnívají se, že tak bude mít práce rodinného terapeuta dlouhodobý vliv a terapeutický zásah bude mít odraz ve změněném kodexu dané rodiny. Domnívám se, že mnozí rodinní terapeuti sami se setkali s rodinnými kodexy ve své praxi, i když tuto skutečnost označovali přerůznými termíny. Domnívám se však, že rozpoznání této skutečnosti, které já říkám "rodinný kodex", může motivovat terapeutickou aktivitu práce s rodinou a ovlivňování rodinných rituálů a mythů.

Mne osobně by zajímalo, jaké příběhy a pověsti si sdělují o nás a o tom, co jsme my jako jejich rodinní terapeuti s nimi dělali, ti, které jsme měli ve své terapeutické péči.

Překlad: doc. PhDr. Jaroslav Křivohlavý

III. Studijní text

Paul F. DELL

JAK ROZUMĚT BATESONOVÍ A MATORANOVÍ: K BIOLOGICKÉMU ZÁKLADU SOCIÁLNÍCH VĚD

/Understanding Bateson and Maturana: Toward a Biological Foundation for the Social Sciences/ /Journal of Marital and Family Therapy 1985, Vol. 11, No. 1, 1-20/

Kontext III - 4, 1987

Paul F. Dell, Ph.D., is an Associate Professor of Psychiatry and Behavioral Sciences, Eastern Virginia Medical School, and Director, Eastern Virginia Family Therapy Institute, 205 Business Park Drive, Virginia Beach, VA 23462

/Tato stať je rozšířenou a podstatně zrevidovanou verzí přednášky nazvané "Od systemické ke klinické epistemologie" /"From Systemic to Clinical Epistemology"/, která byla přednesena jako zahajovací na Sedmém mezinárodním sympoziu Institutu pro manželství a rodinu /the Seventh International Symposium of the Institut fuer Ehe und Familie/ v Curychu ve Švýcarsku v září 1981. Původní verzi otištěl Zeitschrift fuer systemische Therapie, 6, 1984./

Pokusy o pročištění pojmových základů rodinné terapie pomocí "epistemologie" přinesly vzrušení, nudu, podráždění a zmatek. Motivován přesvědčením, že aspoň zmatek je možné zmírnit, předkládá autor tuto stať jako studijního průvodce a tak trochu jako Rezetskou desku pro převod díla Gregory Batesona a Humberta R. Maturany. Článek ukazuje, že Maturanova práce je dobře slučitelná s prací Batesonovou. Kromě toho článek obsahuje konfrontaci hlavních kontrastních momentů: /1/ Maturanův pojem strukturního determinismu je explicitním entologickým tvrzením, které přímo implikuje epistemologii, kdežto Bateson živě vykresil epistemologii, ale nikdy jasně nerezvinul odpevňující entologii; /2/ strukturní determinismus je obecnějším pojmem než Batesonův pojem "mysl" /tj. kybernetická epistemologie/; /3/ strukturní determinismus škrát zbytky objektivity z Batesonovy teorie /tj. "rozdíl, na kterém záleží" /"the difference that makes a difference"/; a /4/ Maturanův pojem instruktivní interakce je obecnější, nesystemickou verzí toho, co měl na mysli Bateson, když používal výraz "epistemologický smysl". Konečně se v článku tvrdí, že důraz na epistemologii vedl pezernost zastánců i odpůrců od důležitého poselství Batesona a Maturany: sociálním systémům a veškerému lidskému snažení je nutno rozumět ve světle naší existence jakožto biologických entit, které jsou spojeny s prostředím /biological entities that are coupled to a medium/. Biologická entologie implicitní v Batesonových spisech a explicitně načrtnutá v Maturanových může /konečně/ poskytnout spolehlivý základ sociálním a behavérálním vědám.

Kontext III - 4, 1987

EPISTEMOLOGIE GREGORY BATESONA

Byl to Gregory Bateson, kdo první uvedl epistemologii do středu ohniska pozornosti rodinné terapie, a právě na jeho práci stavěli další rodinní terapeuti. Bateson /1972, 1979/ dlouhé a neustále tvrdí, že epistemologie je životně nezbytná pro každou vědu o životě, má-li tato věda být soudržná /koherentní/. Tak aplikoval epistemologii na nejrozmanitější předměty včetně biologie, ekologie, psychoterapie, učení, psychopatologie, kybernetiky, systémové teorie a plánování. Batesonovým spisům však není snadné rozumět - z části proto, že používal slovo "epistemologie" přinejmenším pěti různými způsoby.

Pět významů "epistemologie"

1. Epistemologie jako teorie poznání. Filozofové definují epistemologii jako studium teorie poznání. Pro filozofy je epistemologie tou větví filozofie, která zkoumá prameny, strukturu, metody a platnost poznání. Bateson však často užíval slovo "epistemologie" tak, že to znamenalo jiné věci, než jaké tímto slovem označují filozofové. Zdá se, že Bateson užíval této slove aspoň ve čtyřech dalších významech: /a/ jako synonymum pro paradigmata nebo Weltanschauung, /b/ jako biologickou kosmologii, /c/ jako vědu a /d/ jako fundamentální premisy, které zakládají chování organismu.

2. Epistemologie jako paradigma. Ačkoli je této pravděpodobně nejméně významné Batesonovo užití tohoto slova, zdá se, že epistemologie jako paradigma /nebo Weltanschauung/ je tím použitím, které se stalo nejpopulárnějším dnes v oboru rodinné terapie. Tak slyšíme nebo čteme o lineární epistemologii /Auerswald, 1972; Hoffmanová, 1981; Keeney, 1970a/, konvenční epistemologii /Bateson, 1976/, zvěcnělé /thingish/ epistemologii /Bateson, 1976/, dualistické epistemologii /Bateson, 1972; Dell + Geolishian 1981/, cirkulární epistemologii /Hoffmanová, 1981/, kybernetické epistemologii /Bateson, 1972; Keeney, 1982b, 1983/, systemické epistemologii /Colapinto, 1979; Dell, 1982; Selvini Palazzoli, Bescole, Cecchin + Prata, 1980/, ekologické epistemologii /Auerswald, 1972/, ekosystemické epistemologii /Keeney, 1979a, 1982; Wilderová, 1980; Wilderová + Wilson, 1976/,

Kontext III - 4, 1987

evoluční epistemologie /Dell + Geelishian, 1981/, aristotelevské epistemologie /Dell, 1980a; Scheflen, 1978/, newtonevské epistemologie /Dell, 1980b; Keeney, 1982b/, post-einsteinovské epistemologie /Scheflen, 1978/, moderní epistemologie /Guntern, 1981/, epistemologie moci /Bateson, 1972i/, epistemologie vzorce /Dell, 1980b; Scheflen, 1978/, epistemologie behaviorní fáry /Scheflen, 1978/, epistemologie emocí /Scheflen, 1978/, epistemologie rysů /Scheflen, 1978/, epistemologie centrováné na událost /Scheflen, 1978/, epistemologie orientované na individuum /Colapinto, 1979/, redinné epistemologie /Dell, 1980b/, epistemologie otevřených systémů /Allman, 1982/, lékařské epistemologie /Colapinto, 1979/, epistemologie těla a mysli /Colapinto, 1979/, psychanalytické epistemologie /Colapinto, 1979/ a dokonce i britské epistemologie /Colapinto, 1979/. Bateson se nikdy nevyjádřil zřetelně, pokud jde o to, co je a co není "epistemologie". Lze se domýšlet, že "epistemologie" /ve smyslu paradigmatu/ určuje gramatiku reality; výslovně udává, jak by měly být objekty a události světa očárkovány, jako by měly mít interpunkci. Scheflen /1981/ podotýká, že zatímco paradiigma je "soustava teorií, metod a objevů týkajících se jednotlivého fenoménu" /s.124/, "epistemologie je mnohem širší než paradiigma, protože je to způsob myšlení o všech fenoménech, o celé přírodě" /s.124/. Třebaže je tato definice "epistemologie" možná přiměřená a výstižná, zdá se pravděpodobné, že výraz "epistemologie" používají redinní terapeuti často tam, kde by slovo "teorie" bylo skromnější a snad i přesnější.

3. Epistemologie jako biologická kosmologie. Třetí význam, který Bateson přiseudil slevu "epistemologie" je hodně smělý. Pekládal svou biologickou kosmologii za správnou epistemologii světa živého /the correct epistemology of the world of the living/. Bateson vyšel z otázky: "Jaký je vzorec, který spojuje všechna živá stvoření?" /Bateson, 1979, s.8/, a došel k závěru, že odpověď zní, že "epistemologie". Z Batesonova pohledu všechna živá stvoření jsou spojena epistemickým a epistemické zakládají. Byl přesvědčen, že existuje "posvátná jednota biosféry" /"sacred unity of the biosphere"/ /Bateson, 1979, s.19/, která má vlastnosti mysli.

Bateson /1979/ vymezil šest kritérií mysli: /a/ "Mysl je soustojím interagujících částí či komponent": /b/ "Interakce mezi částmi mysli je spouštěna rozdílem": /c/ "Mentální proces vyžaduje kolaterální /vedlejší/ energii": /d/ "Mentální proces vyžaduje cirkulární /nebo sestřitější/ řetězce determinace": /e/ "V mentálním procesu je třeba účinky

Kontext III - 4, 1987

rozdílu považovat za transformace /tzn. kódované verze/ událostí, které jím předcházely": /f/ "Popis a klasifikace těchto procesů transformace prozrazují hierarchii logických typů immanentních v temte jevu" /s.92/.

Bateson tvrdil, že každý systém, který má vlastnosti myslí, je inherentně epistemický. Právě takový smysl má tvrzení, že stvoření, svět života /Creatura, the world of the living/, je organizováno v souvislosti /keherentně/ s myslí, která zpracovává informaci. Celkem stvoření /planetární ekoologie/ a každá z jeho komponent /individuální organismus, interakční systémy, lokální ekosystémy atd./ mají mentální procesy. Stvoření, ve všech svých manifestacích, je mysl. Tak Bateson /1979/ položil důraz na to, že základní charakteristikou biologických systémů je to, že mají schopnost vědět, myslit a rozhodovat se. Poněvadž byl Bateson přesvědčen, že svět stvoření je inherentně epistemický, připravil si svou vlastní jedinečnou odpověď na základní filozofickou otázku ohledně povahy poznání. Příznačně tvrdí, že vlastní poznání kteréhokoli daného organismu je "malou částí širšího integrovaného poznání, které spojuje veškerou biosféru čili stvoření" /Bateson, 1979, s.88/. Pro Batesona tedy biologie a ekologie jsou epistemologie. To, co žije, je zásadně na způsob myslí a epistemické /fundamentally mind-like and epistemic/.

4. Epistemologie jako věda. Čtvrtý význam, který Bateson /1979/ připsal epistemologii, je takový, že je to věda - tedy odvětví přírodepisu. Vymezil epistemologickou vědu tak, že v ní má jít o "studium způsobu, jakým jednotlivé organismy nebo soustavy organismů poznávají, myslí a rozhodují se /know, think, and decide/" /Bateson, 1979, s.228/.

Zvláštní zájem věnoval Bateson faktu, že živé organismy nezískávají objektivní informace o světě kolem sebe. Experimenty, které provedl Adalbert Ames /viz Bateson, 1979/, které tak působivě demonstrovaly, jak lze smysly oklamat, přesvědčily Batesona o nemožnosti objektivity. Byl si jist, že člověk nemůže nikdy poznat ding an sich /věc o sobě/ /Bateson, 1972a, 1972b, 1979/. Pro Batesona tudíž hlavním požadavkem na epistemologickou vědu je to, že musí být schopna adekvátně popsat a vysvětlit nemožnost objektivity. Bateson byl zejména ovlivněn významnou prací o percepci, která se prováděla v laboratoři Warrena McCullocha /např. Lettin, Maturana, McCulloch + Pitts, 1959/, a zajímal se o fakt,

Kontext III - 4, 1987

že neurofyziologická struktura je, zdá se, tím mechanismem, který zabraňuje tomu, aby objektivní informace byla děručena pozorovateli. V každém případě Bateson tvrdil, že výzkum všech takových epistemických procesů patří do sféry vědy. Vlastně prohlašoval, že epistemologie není nicméně jiným než první vědou a prvním principem všech biologických jevů. Tvrdil, že epistemologie je "nedělitelnou, integrovanou metavědou, jejímž předmětem je svět evoluce, myšlení, adaptace, embryologie a genetiky" /Bateson, 1979, s.87/.

5. Epistemologie jako charakterová struktura. Pátý způsob, jímž Bateson zacházel se slovem "epistemologie", je jeho užívání v tom smyslu, že charakterová struktura je jedincovou vlastní osobní epistemologií. Tato myšlenka není pouze klinicky nejzajímavějším z Batesonových pěti významů epistemologie, nýbrž je to také ta nejvíce odhalující z celého jeho epistemologického projektu, protože naznačuje "cesty, po kterých se nedal" ve svém uvažování. Ve své klasické statii "The Cybernetics of 'Self': A Theory of Alcohalism" Bateson /1972c/ popsal vztah mezi epistemologií /tj. studiem způsobu, jak víme, co víme/ a entelegií /tj. studiem povahy bytí/. Entelegie, řekl, má co dělat s "otázkami, jak věci jsou, co je člověk a jaký je tento svět" /s.313/. Ta je neformální, ale adekvátní definice entelegie. Jeho definice epistemologie, te ale je jiná záležitost. Bateson tvrdil, že epistemologie má co dělat s problémem, "jak víme, jaký je tento svět a jaká stvoření jsme, že můžeme vědět něco /anebo možná nic nevědět/ o této věci" /s.313/. Otázka, "jaká jsme stvoření", je určitě relevantní pro epistemologické dotažování, nicméně je to entologická otázka /tzn. studium lidského bytí/, ne epistemologická. Tak Batesonův popis epistemologie je popisem, který vyvlastňuje teritorium, které rádně náleží entelegii.

Bateson argumentoval pro to, že by se charakterová struktura měla chápát tak, že je to "soustava habituálních předpokladů" /Bateson, 1972c, s.314/. Příznačně tvrdil, že charakterová struktura je "sítí epistemických a entologických premis" /Bateson, 1972c, s.314/, které specifikují, jak člověk musí rezumět světu kolem sebe a jak se k němu musí uvádět do vztahu:

Kontext III - 4, 1987

"V přírodopise lidského bytí nelze oddělovat entologii a epistemologii. Jeho /obvykle nevědomá/ přesvědčení o tom, o jaký druh světa jde //tj. entologické premisy//, budeu determinovat, jak ho vidí //tj. epistemologické premisy// a jedná v něm, a jeho způsoby vnímání //tj. epistemologické premisy// a jednání budeu determinovat jeho přesvědčení o jeho povaze //tj. entologické premisy//. Živý člověk je tak vázán v síti epistemologických a entologických premis.... Je hrezné odkazovat ustavičně jak na epistemologii, tak entologii a nesprávně naznačovat, že jsou v lidském přírodopise oddělitelné..... Budu tedy užívat v tomto eseji jediný výraze "epistemologie" tak, že bude pokrývat oba aspekty sítě premis, které ovládají adaptaci /nebo maladaptaci/ vůči lidskému i fyzikálnímu prostředí." /Bateson, 1972c, s.314/

Tato citace je významná, protože edhaluje parametry Batesonova uvažování ohledně epistemologie. Tvrzením, že epistemologie je neoddělitelná od entologie, Bateson znevěnu rozmažavá hranice mezi dvěma různými /třebaže navzájem příbuznými/ oblastmi studia. Nadte rozhodnutím odkazovat na epistemologii i entologii "používáním jediného výrazu "epistemologie", uděluje epistemologii prioritu před entologií. Tak entologie tvoří v Batesonově uvažování "cestu, kterou se nedal". Jeho rozhodnutí koncentrovat se pouze na epistemologii je přímo odpovědné, myslím, za současně hlubokou, a přitom nesnadno uchopitelnou kvalitu mnicha jeho statí.

Pro Batesena je téměř všechno epistemologie. Když te stručně projdeme, nejdřív tu byla jeho kosmologie živého světa. Nicméně Bateson ji nazval epistemologií. Za druhé trval na tom, aby různé vědy o životě byly subsumovány pod metavědu - epistemologii. Za třetí Bateson tvrdil, že charakterová struktura živého organismu je vlastně jeho vlastní osobní epistemologií. Tak je zdá se v Batesonově světovém názoru málo místa pro něco jiného než epistemologii. Podobně jako te vidíme u černé díry, jak by Batesonova epistemologie přitahovala a pehlcevala všechno ve svém ekeli. Te má myslím pro Batesonovu teorii dva hlavní důsledky. Za prvé zůstává u nevyhlášené kosmologie, která je označena za "epistemologii". Za druhé, a te je důležitější, Batesonova epistemologie nemá žádneu entologii, na které by mohla sama stavět. Chybění takového základu nutně slabuje Batesonovo úsilí o vystižení toho, co myslím je jinak nesbyčejně cenný /třebaže pěnuřující/ koncept, pojmem epistemologického smyslu.

Kontext III - 4, 1987

Zatímco Scheflen /1978/ tvrdil, že epistemologie nejsou ani pravdivé, ani nesprávné, Bateson kladl zřetelně důraz na to, že epistemologie může být opravdu nesprávná. Během posledních 10 až 15 let svého života často mluvil o epistemologických smylech, epistemologických chybách, epistemologických klamech a chybných epistemologích /Bateson, 1972j, 1979/. "Každý smyl", říkal Bateson, "chystá patologii" /"Any error will propose pathology"/ /Bateson, 1977, s.238/. Jinak řečeno Bateson byl přesvědčen, že lidská psychopatologie je v zásadě založena v epistemologických smylech, například /a/ v přesvědčení o objektivitě, /b/ v zaangažování na činech, které ignorují skruhovost systému, a /c/ ve snahách o kontrole každé části systému, do kterého patříme /např. lokální ekologie, naší sítě přátelských vztahů, naši rodiny a dekence i nás samých/. Batesona zvláště trápilo užívání moci. Zdůrazňoval, že používání moci k posílení kontroly je zvláště nebezpečné, antiekologickou formou "epistemologického šílenství" /Bateson, 1972i, s.487/: "neexistuje žádná oblast, ve které mohou falešné premisy, týkající se povahy vlastního já /self/ a jeho vztahu k ostatním, nepochybňovat takovém rozsahu vést k destrukci a nepřijemnostem, jako je tomu v oblasti představ o kontrole" /Bateson, 1972h, s.267/.

Když Bateson říkal, že takové uvažování a jednání je špatné, nemyslel tím jenom, že je v nesouhlase s jeho názory; myslel tím, že je v nesouhlase s tím, jak svět je. Jinými slovy Batesonovy výroky o epistemologických smylech jsou tvrzeními o tom, jak svět je, a tedy implikují entologii. To myslím je ten hlavní chybějící závěr v Batesonově uvažování. Jeho kosmologie zobrazuje biologický svět jako ekosystemickou mysl, ale on sám ani nerezvíjí tuto entologii, ani nevysvětuje, jak to, že svět nevyhnutelně musí nabývat těto systemické formy.

Jaké okolnosti zapříčinují, že se svět stvoření stává světem na způsob mysli /mind-like/? Jak to, že svět je organizován podle cirkulární kauzality? Oč jde v pozaze věcí, že to činí objektivitu nedostupnou? Co znemožňuje kontrole /jiného než Batesonova kosmologie/? Jak se to děje, že náš svět je takový: Toto jsou otázky, na které Bateson nedovedl a nemohl odpovídat v rámci své epistemologie /kosmologie/ ekosystemické myslí. Všechny jeho argumenty zůstávají tautologické a trochu mystické, protože opravňoval svou epistemologii pouze v duchu své epistemologie. Chyběla mu entologie, na které by zakládal své argumenty. Bez entologie Batesonův epistemologický projekt desahuje méně, než by mohl; je neúplný. To je neúspěch, protože otázky, s nimiž se Bateson utkával telik let, jsou

Kontext III - 4, 1987

velice závažné pro psychoterapeutické pednikání. Redinná terapie uznala tuto závažnost, ale stala se dědicem Batesonovy nedostatečné jasnosti v těchto věcech.

Nakonec je třeba zdůraznit - protože se na to /překvapivě/ příliš často zapomíná - že Bateson mluvil jako biolog, ne jako filozof. Jeho spisy tvoří celezivetní pokus o exploraci implikací naší existence jakožto existence živých stvůrání, jež jsou neoddělitelná od svého ekosystému. Jeho filozofická tvrzení o epistemologii byla vždy přímo podmíněna jeho kosmologii stvůrení.

ONTOLOGIE HUMBERTA R. MATORANY

Ke konci života se Batesona zeptali, kdo jiný pokračuje ve studiu epistemologie stvůrení. V odpovědi Bateson prohlásil, že "centrum těchto studií je teď v Santiagu v Chile pod vedením muže jménem Maturana /Keeney, 1979b, s.23/. V mému sporu jde o to, že Maturanova práce obsahuje entologii, kterou Bateson nikdy nerozvíjel /ale která, problematicky, je do určité míry implicitní v Batesonových pracích/.

Maturana zápolil se dvěma hlavními otázkami: /a/ Cese odrážavá v jevu percepce?; a /b/ Jaká je organizace života? Jeho osvětlující výhled je nutně vidět v tom, že pochopil, že dva jevy - kognice a proces života - jsou vlastně jedne a tou samou věcí /Maturana, 1970a, 1970b/. "Kognice", prohlašuje, "je biologický jev a pouze takto jí lze porozumět" /Maturana, 1970b, s.7/. Každá biologická entita má a je způsob poznávání: "živé, jako proces, je procesem kognice. Toto tvrzení platí pro všechny organismy, s nervovým systémem i bez něj" /Maturana, 1970b, s.8/. Také pro Maturanu "z vědět se stalo žít" /"to know has become to live"/ /Maturana, 1982a, s.18/ a z žít se stalo vědět, poznávat, znát. Maturanova srovnání kognice s žitím je přímo paralelní s Batesonovým srovnáním myslí se stvořením /světem živých systémů/. Podle téhož by Maturana souhlasil s Batesonovým výrokem, že přiměřené porozumění epistemologii musí zahrnovat takové rozmanité znalosti jaké: jak se učit, jak vrůst do pětinásobné symetrie, jak počítat do sedmi, jak vynalézt a řídit auta a děkence jak se vyvijet /Bateson, 1979/.

Ústředním rysem Maturanova chápání organizace života je fakt, že "je to cirkularita jeho organizace, co činí z živého systému jednotku

Kontext III - 4, 1987

interakce, a je to tato cirkularita, co musí udržovat, aby zůstával živým systémem" /Maturana, 1970b, s.9/. Tato zdánlivě skrovna charakterizace živých systémů obsahuje v sobě hluboký vhled, který /a/ dovolil Maturanovi udělat jeden krok blíže k entologie a /b/ umožnil mu popsat epistemologii živých systémů /která byla implikována jeho teorii organizace života/.

Maturana charakteristicky věnoval pozornost následujícímu: jestliže organizace živého systému je cirkulární, pak tato organizace je uzavřená organizace - ne termodynamicky uzavřená, ale organizačně uzavřená. Význam či organizační závěr z toho plynoucí je ten, že to přímo implikuje autonomii /Maturana + Varela, 1973/. Organizačně uzavřené systémy jsou autonomní systémy /viz zvláště Varela, 1979/. Každý živý systém má svou vlastní autonomní individualitu, protože povaha jeho struktury plně vymezuje, specifikuje, jak se systém bude chovat při každé a kterékoli interakci. Interakce nespecifikují, jak se systém bude chovat; systém specifikuje, jak se bude chovat. Protože interakce s prostředím nemůže specifikovat, jak se organizačně uzavřený živý systém bude chovat, musí to tedy být tak, že takové systémy nemají vstupy /a výstupy/ /Maturana + Varela, 1973/! Jinak řečeno, nemohou přijímat žádnou informaci. Takové systémy, jak poznal Ashby /1956/ dávno předtím, jsou termodynamicky otevřená, ale "uzavřené pro informaci" /s.4/ - jsou "informačně nepředysně" /s.4/. Protože všechny živé systémy /stejně jako člověkem vyrobené systémy, jako jsou komputery/ jsou také uzavřené, Maturana byl nucen dojít k překvapivému závěru, že neexistuje žádná taková věc jako informace.

Ovšem, potenciálně je každý samezřejmě přesvědčen o tom, že informace existuje a že člověk přijímá informace z obrovské palety združují. A přece všichni víme, že různí lidé přijímají různou "informaci" z "téhož vstupu". A důvod, proč dělávají různou "informaci" je ten, že každá osoba je jiná, a tak, jak je jiná, každá osoba "odpovídá" různě na "tutéž" věc. To je přesně Maturanovo stanovisko. Systém, ten specifikuje, jak se bude chovat, ne "informace". Informace nemá žádnou existenci nebo smysl bez tého, co je přidáváno systémem, se kterým interaguje. Systém specifikuje nejen to, jaká je interakce /pro něj/, ale také jakým

Kontext III - 4, 1987

typem interakce tato daná interakce je. Takže informace nemůže mít žádne objektivní existenci. A protože objektivita je intrinsicky pro naše konvenční chápání výrazu "informace", Maturana tvrdí, že neexistuje žádná taková věc jako informace.

Tato záležitost s informací představuje moment ostrého kontrastu mezi Maturanou a Batesonem. Zatímco Maturana tvrdí, že informace neexistuje, Bateson /1972e/ činí z informace /"information is a difference which makes a difference, " p.453/ základní stavební kámen své biologické epistemologie.

Maturana tvrdí, že naše pojmy informace a komunikace jsou v základě zavádějící:

"Komunikativní a lingvistické interakce jsou intrinsicky neinformativní; organismus A nedeterminuje a nemůže determinovat chování organismu B, protože podle povahy autopoietické organizace je každá změna, kterou organismus podstupuje, nezbytně a nevyhnutelně determinována jeho vlastní organizací /jeho vlastní strukturou, která ztělesňuje jeho organizaci./" /Maturana + Varela, 1973, s.121/

Naše každodenní představy o informaci a komunikaci jsou zavádějící, protože máme sklen uvažovat o komunikaci a informaci, jako by te byl mytický zlatý dotyk krále Midáše /Maturana + Guileff, 1980/. Tatiž zrovna tak, jaké král Midás mohl působit, že věci se chevaly, jak te nám chtěl /tzn. proměňovaly se ve zlato/, tak i my všichni přiliš často věříme, že informace a komunikace mohou determinovat a specifikovat, jak se živý organismus bude chovat. A tak tomu není. Takzvaná "informace" nedává instrukci a nemůže dávat instrukci k chování živého systému. Co běžně označujeme nálepkou informace, je jen něčím, co pozorujeme, že interaguje se systémem. Při jakémoli dané interakci se systém vždycky chová podle své struktury. Jinými slovy takové systémy jsou deterministické.

Strukturální determinismus: Proč Maturana odmítá koncept kauzality

Třebaže se původně zabýval pouze determinismem živých systémů, došel Maturana /1978/ k náhledu, že určitý typ determinismu je sine qua non vědy. Bez téhoto determinismu by věda nemohla pokračovat /ani my a vesmír, který známe, by nemohl existovat/. Uspěřádaný svět je závislý na determinismu. Bez určitého ontologického determinismu by všecko bylo chaosem a všecko by se chovalo bez harmenie a důvodu. Takevý svět by nemohl

Kontext III - 4, 1987

mít žádnou existenci takovou, jak ji chápeme, a žádná věda by ji nemohla zkoumat.

Třebaže se to zřídka uvádí, Bateson byl také determinista.

Kdežto Maturana se pohyboval od specifického determinismu živých systémů k obecnějšímu strukturálnímu determinismu, který platí jak pro živé, tak pro neživé, Bateson postupoval opačně. Opustil všeobecnou fyzikální determinismus newtonevské mechaniky pro ohrazený "mentální determinismus" /Bateson, 1972j, s.465/ světa stvořenf:

"... vedle /a vždy podle/ dobré známého fyzikálního determinismu, který charakterizuje náš vesmír, existuje mentální determinismus. Tento mentální determinismus je zvlášt složitý a očividný v onech úsecích vesmíru, které jsou živé nebo které zahrnují živé věci." /Bateson, 1972j, s.465/

Maturanova ontologické vyznání zní, že svět je determinován struktureu /structure-determined/ /Maturana, 1975, 1978/. Tím chce říct, že chování všech složených jednot, ať jde o živé systémy, nebo neživotné objekty, je zcela determinováno jejich strukturami /tzn. komponentami jednoty a vztahy mezi těmito komponentami/. Jinými slovy Maturanův koncept strukturního determinismu zevšeobecnil jeho ranější úvahy o závěru živých systémů. Chování živého systému v jeho prostředí je zvláštním případem obecného - že žijeme ve světě strukturou determinovaných entit!

Struktura objektu determinuje jeho chování tím, že specifikuje všechny interakce, které může postupovat. To znamená, že struktura objektu specifikuje, s kterými událostmi ve svém prostředí může interagovat a jak se bude chovat při všech a při kterékoli z těchto interakcí. Konečně - a to je důležité - aby se čtenář vyhnul zmatení Maturanova konceptu struktury s jinými pojmy struktury, se kterými se možná dříve setkal - je kriticky důležité mít pořád na mysli, že struktura není statická věc. Struktura se mění s každou interakcí, kterou prochází; to zejména platí, co se týče dynamických živých systémů, které neustále procházejí změnami ve svých komponentách a vztazích mezi těmito komponentami.

Tímto jediným smělým vzhledem /tj. strukturním determinismem/ Maturana oživil velkolepý mechanistický vesmír, který předvídal Newton - ale s určitým rozdílem. Maturanův determinismus se liší od Newtonova tak, že elegantně vyhovuje dnešnímu relativistickému, einsteinovskému

**Následující stránka
v originále bohužel chybí**

**Následující stránka
v originále bohužel chybí**

Kontext III - 4, 1987

"Stavy a přechody stavů v kterémkoli systému jsou determinovány jeho organizací //dnes by Maturana řekl strukturem//. Podle této stavy smyslových orgánů a organismu /nervového systému/ stejně tak jako jejich přechody jsou nutně determinovány jejich organizací //zase by tady nyní Maturana mluvil o strukturách//, a prostředí jako činitel vyvádějící z klidu /perturbující/ může působit jedině jako historický případ jejich výskytu, ne však jako jejich determinace." /Maturana, 1974, s.458,459/^{2/}

Bateson /1979/ poukazoval na tentýž jev, když mluvil o dávání priority "kauzálnímu" činiteli /a o ignorování struktury této, "na co je působeno"/, což iinvekuje "uspávací principy" /"dermitive principles"/ /s.85/. V Meliérově Zdravém nemeckém "vidíme na jevišti středověkou místní dektorskou zkoušku. Zkoušející se ptá kandidáta, proč opium uspává lidi. Kandidát triumfálně odpovídá: "Proteže, učení páni dektori, obsahuje uspávací princip" /Bateson, 1979, s.85/. Podle této vzoru Bateson sardenicky poukazuje na takové jednostranné vysvětlování "kauzální" interakce jako na "uspávací vysvětlování" /"dermitive explanations"/ /Bateson, 1979, s.85/.^{3/}

Když neefektivně spojujeme některé aspekty našeho světa, začínáme být schopní vidět, že A nezapříčinuje unilaterálně B. Například Bateson /1972d, 1972g/ rád popisoval obtíže, které zkušela Alenka Lewise Carrella /v Říši Divů/, když se pokoušela hrát krketa plameňákem místo pálky a ježkem místo míčku. Plameňák /pálka/, jenž byl rozkýván za nohy, aby stranou hlavy praštíl do velikého hmyzožravce /míče/, nebyl schopen akceptovat takový osud a znova a znova uhýbal hlavou tak, aby se vyhnul takovému pekáčování. Podobně ježek /míč/ pehlížel pesimisticky na to, že má být praštěn dlouhochým ptákem, a střídavě utíkal pryč a střídavě se stáčel do nebezpečně ostnaté keule /což ovšem jen zvyšovalo plameňákovu motivaci k tomu, aby zkroutil své tělo, aby se vyhnul nebezpečným bednutím/. Netřeba říkat, že Alenka měla krají potíže, když se spojovala s plameňákem a ježkem takovým způsobem, aby "způsobila", aby míček prešel brankami. V této hře samozřejmě měla pranepatrnu zkušenosť s tím, jaké je te být schopen "způsobit", aby se věci děly.

V tomto okamžiku je klíčové pro pochopení celé věci te, že neexistuje žádný podstatný rozdíl mezi naší každodenní interakcí se světem a Alenčinou interakcí s plameňákem a ježkem. Veškerá interakce znamená

Kontext III - 4, 1987

struktureu determinovaná spojování mezi věcmi. /All interaction involves structure-determined couplings between objects./ Jestliže jsme schopní spojovat se s objekty takovým způsobem, abychem mohli navezovat předpovídltelný a žádoucí výsledek, pak budeme mít psychologický zážitek kauzality.

Psychologická zkušenost "kauzality" však nikdy nemůže mít za následek instruktivní interakci. Interakce se skládají /a jedině se mohou skládat/ z toho, co je vhodné, jde k sobě nebo souvisí. /Interactions consist of //and can only consist of// fit, match, or coupling./ Abychem měli psychologickou /a epistemologickou/ zkušenost, zážitek, že jsme zapříčinili, aby se něco stalo, musíme být sami v souladu se situací /we must fit ourselves to the situation/. Musíme přizpůsobit svou strukturu strukturu, kterou se zabýváme. Například dospělý dovede po této planetě chodit jen proto, že jde o hromady, nebo se spojuje, s gravitací. Techniky, jimiž matka vychovává dítě, mohou se dobře osvědčovat u jejího prvního dítěte, ale mohou naprostě selhat u druhého děcka. Proč? Přenavazdž je ta struktura dítěte, jež determinuje, jak se bude chovat, ne matčiny výchovné techniky. Tudiž jestliže matka chce mít úspěch s druhým dítětem, musí objevit a užívat jen ty metody, které temu dítěti sedí, ty, které jde o hromady s jeho osobností či povahou. Zkrátka Maturanův koncept strukturního determinismu nás nutí znova přezkoumat mnohé z našich nediferencovaných úvah o povaze příčinnosti.

Důsledky strukturního determinismu

Když jsme absolvovali předchozí úvod do strukturního determinismu, můžeme nyní říct, že existuje /přinejmenším/ šest hlavních implikací vyplývajících z Maturanova ontologického tvrzení, že žijeme ve struktureu determinovaném světě. Za prvé je tu epistemologický důsledek, že objektivní vědění je nemožné. Nemůžeme přijímat žádné objektivní informace o světě. Co můžeme vědět, je vždycky funkci interakce mezi operováním našich struktur determinovaných těl a světa "venku":

"Vědění implikuje interakce a my nemůžeme vykročit ven ze své domény interakcí, která je uzavřena. Žijeme tedy v doméně na subjektu závislého vědění a na subjektu závislé reality /in a domain of subject-dependent knowledge and subject-dependent reality/... Opravdu je každé vědění o transcendentální absolutní realitě intrinsicky nemožné; kdyby se předpokládaná transcendentální realita měla stát přístupnou pro deskripcí,

Kontext III - 4, 1987

pak by nebyla transcendentální, poněvadž deskripce vždy implikuje interakce, a tudíž zjednuje jen na subjektu závislou realitu." /Maturana, 1978, s.60/

Tak můžeme poznávat svět jedině prostřednictvím strukturou determinovaných "čoček" našich vlastních těl. Z této důvodu Maturana čtverácky prohlašuje: "Jsme ve světě jako zavěšení na provázku a neříme se do různých polévek a popisujeme svět podle toho, jak se mění nás stav podle určité polévky, do které jsme ponořeni" /Maturana, 1981/.

Maturana i Bateson se shodují na nemožnosti objektivní informace, ale existuje mezi nimi při tom velmi podstatný rozdíl. Batesonovo stanovisko s sebou nese na subjektu závislou epistemologii, kdežto Maturanův postoj zahrnuje jak na subjektu závislou epistemologii, tak také i na "subjektu" závislou nebo relativistickou entologii. To znamená, že dva struktury determinované systémy jsou s sebou interagovat proto, že se jejich struktury navzájem specifikují, takže jsou způsobilé/capable/ k tomu, aby byly navzájem jedna pro druhou rušitelem /perturbations/; interagují proto, že dokáží/can/ interagovat. Maturanův strukturní determinismus neříká nic o "reálném" nebo objektivním světě. Batesonova pozice si naopak zachovává patrné stopy objektivity. Zejména o konceptu rozdílu mluví Bateson tak, jako by byl objektivní. Z fráze "zpráva o rozdílu" /Bateson, 1979, s.29/ plyne, že "venku" existují objektivní rozdíly. Ty rozdíly, o kterých děstaváme "zprávu", nazval "účinnými rozdíly" /"effective differences"/ /Bateson, 1979, s.99/ nebo rozdíly, které dělají rozdíl. Rozdíly, o kterých neděstaváme zprávu, nazval "potenciálními rozdíly" /"potential differences"/ /Bateson, 1979, s.99/ nebo "latentními rozdíly, tj. těmi, které z jakéhokoli důvodu nevytvářejí rozdíl" /Bateson, 1979, s.97/. Bateson /1979/ byl přesvědčen, že "každá percepce rozdílů je limitována prahem" /s.29/: "Rozdíly, které jsou příliš nepatrné nebo se příliš pomalu vyjevují, jsou nepostřehnutelné" /s.29/. Zkrátka Batesonova rozprava o rozdílech vyznívá tak, že "venku" existuje objektivní svět, ale že o něm nemůžeme dostat nefiltrovanou informaci. Tato objektivita, která nepochybňuje vyplývá z Batesonovy rozpravy o rozdílech, je patrně přímým důsledkem jeho soustředění na epistemologii se současným ignorováním entologie. Tedy Bateson trval na tom, že objektivní vědění /tj. epě-

Kontext III - 4, 1987

stemeologie/ je nemožné; jeho neúspěch, pokud jde o pozitivní vyrovnání se s entologií však umožnil, aby objektivita nadále existovala - "venku" /"out there"/. Je to právě to, co nemůžeme vědět /tzn. nemůžeme poznat ding an sich/.

Důsledkem Maturanova chápání nemožnosti objektivního vědění je jeho prohlášení, že organismus nedispenuje vnitřní reprezentaci nebo kódováním vnějšího světa. Maturanova stanovisko je v ostrém protikladu ke stanovisku Batesonovu, který umístil kódovanou reprezentaci do samého středu svého pojedání mentálního procesu: "V mentálním procesu je třeba účinky rozdílu považovat za transformace /tzn. kódované verze/ událostí, které jim předcházely" /Bateson, 1979, s.92/. Maturana shledal, že takové stanovisko /jako je tato Batesonova/ nelze uhájit, když například demonstroval, že nelze stanovit žádnou korelacii mezi barvami /definovanými spektrálními energiemi/ a relacemi aktivity retinálních gangliových buněk, a to jak u holubů, tak u lidí /Maturana, Uribe + Frenk, 1968/. Místo toho zjistil, že nervový systém vykázal své vlastní vnitřní korelace: relace aktivity retinálních gangliových buněk korelovaly s pojmenováním barev jakožto chováním organismu /ale nekorelovaly se skutečnými barvami, jak byly definovány spektrálními energiemi/! Z téhoto nálezu plyne, že nervový systém funguje jako uzavřený, vnitřně konzistentní systém a neobsahuje reprezentace nebo kódované transformace prostředí:

"představy o reprezentaci a kódování informace mají platnost pouze pro popisování interakcí pozorovatele s pozorovaným organismem, když uvažuje o nervovém systému jako o otevřeném systému, a nebore ohled na charakteristiku jeho organizace jakožto neuronevé sítě. Jinými slovy pozorovatel, který vidí organismus v jeho interakcích s prostředím, může zacházet se změnami, kterými organismus prochází, jak s reprezentacemi okolnosti jeho interakcí a popisovat ho takto, ale když tak činí, popisuje systém odlišný od systému, jakým je organismus se svým nervovým systémem."

/Maturana, 1974, s.469/

Za druhé, jak už te bylo popsáno, kauzalita, která zahrnuje instruktivní interakci, je entologicky nemožná.

Za třetí, protože taková kauzalita je nemožná, je také nemožné ovládání /control/. Systémy je možno spojovat jeden s druhým navzájem /např. matka, která užívá účinné techniky k výchově dítěte/, ale ovládání /ve smyslu instruktivní interakce/ je entologicky nemožné. Jak jsme již

Kontext III - 4, 1987

dříve zaznamenali, také Bateson, z důvodu odlišných od těch, které měl Maturana, považoval všechny pokusy o ovládání za epistemologický myl: "Nežijeme v takovém vesmíru, ve kterém by bylo možné prosté lineární ovládání. Takový žít není" /Bateson, 1972a, s.438/.

Často se tvrdí, že systémy jsou hierarchicky organizovány. To se tvrdí proto, že je vhodné pro pozorovatele popisovat nebo opatřovat rozdělovacími znaménky systém podle metafory hierarchie. Je ovšem třeba chápat, že všechny představy o hierarchickém ovládání jsou předmětem týchž omezení, o kterých byla řeč výše. Zdánlivá hierarchie, kterou vnímáme v rodných a jiných systémech, vděčí za svou existenci našemu soustředění na jednotlivou, oddělenou sekvenci chování. Kterakoli sekvence chování, která byla izolována z celku systému, bude se nezbytně jevit hierarchicky. To znamená, že jedna komponenta sekvence interakce bude vždycky viděna tak, že "ovládá" nebo spouští chování jedné nebo více dalších komponent.

Za čtvrté, struktury determinované systémy jsou nutně "dekonalé". V jakém smyslu jsou "dekonalé"? Struktury determinované systémy jsou dekonalé v tom smyslu, že nikdy nedělají chyby; vždycky se chovají podle své struktury. Takže kdykoli prohlásíme, že organismus udělal chybu, užíváme jako svůj referenční bod nedosažený cíl; neužíváme jako referenční bod strukturu organismu. Kdyby byla naším referenčním bodem struktura organismu, pak bychom viděli, /a/ že se chová "dekonale", a /b/ že se chová jediným způsobem, kterým se může chovat za těchto okolností: chová se podle své struktury. Vyzní ironicky, když v této souvislosti poznamenáme, že jedině proto, že jsou struktury determinované systémy dekonalé, může především docházet k takovým projevům chování, které nazýváme "chybami"! Tedy jedině proto, že se systém chová podle autonómních diktátů své vlastní struktury, může být "mimo" /"out of sync"/ vzhledem k svému prostředí: "kdyby tomu nebylo tak, že rušení /perturbations/ pouze vytvářejí spouštěcí ^{4/} okolnosti pro vnitřně determinované změny stavu, nepřiměřené chování, tzn. chování, které se pozorovateli jeví mimo kontext, by nikdy nenašlo" /Maturana, 1975, s.327/.

Nakolik předchozí argument ohledně dekonalého fungování struktur determinovaných systémů připadá čtenáři jako obtížný a /nebo/ triviální a /nebo/ nepříjemný, natolik právě je připeután k sémantickému nebo kontextuálnímu vysvětlování, což je protiklad vysvětlování strukturálního. Sémantická a kontextuální vysvětlení mívaly následující formu:

Kontext III - 4, 1987

"Dělám te 'kvůli' /něčemu,
co dělá nebo udělal/"; "dělá te, 'aby' /dosáhl něčeho v prostředí/";
"funkcí jeho chování je' /ocílit toho, vyprádat se s ním atd./."
To nás přivádí k další hlavní implikaci strukturního determinismu.

Za páté, strukturováný systém funguje jenom podle své struktury - ne podle cílů /purposes/ /Maturana, 1974, 1975, 1978, 1980a, 1980b, 1982a; Maturana + Varela, 1973/. Takovéto smysluplné interpretace fungování strukturovaného systému existují jen v doméně popisů pozorovatele:

"sémantická hodnota interakce ... není vlastností interakce, ale charakteristickou stránkou deskripce, kterou pozorovatel provádí tak, že poukazuje na to, jaké by změny stavu interagujících systémů byly determinovány jejich vzájemnými rušeními /mutual perturbations/, a ne jejich vlastními individuálními strukturami každého zvlášt." /Maturana, 1975, s.330/

Jinak řečeno vysvětlení podle cíle a funkce /které smysluplně uvádějí ve vztah chování organismu k jeho kontextu/ jsou podobná jako vysvětlení evoluční adaptace, která vyhlašuje takové věci jako: "Homo sapiens vyvinul palec postavený proti ostatním prstům proto, aby manipuloval nástroji." Proto Maturana do smrzení opakuje, že každý sémantický alias kontextuální popis, "který není myšlen jako pouhá metafora, je intrínzicky neadekvátní a klamný" /Maturana, 1975, s.322/.

Batesonovy názory na tuto věc vypadají dosti odlišně. Tento badatel považoval kontext za esenciální pro veškerý mentální proces: "Bez kontextu slova a činy nemají vůbec žádný smysl. To platí nejen o lidské komunikaci probíhající ve slovech, nýbrž o veškeré komunikaci, ať je jakákoli, o veškerém mentálním procesu, o vší myslí, včetně toho, co říká moře sasance o tom, jak růst, a amébě, co má dál dělat" /Bateson, 1979, s.15/. Ve skutečnosti by Maturana ovšem v podstatě s Batesonem souhlasil, ale argumentoval by tak, že Batesonovo stanovisko Batesona nevyhnutelně zavede nakonec na scestí, poněvadž do svého chápání kontextu nezahrnuje strukturní determinismus.

Šestá hlavní implikace strukturního determinismu je snad nejdůležitější ze všech. Ze strukturního determinismu přímo vyplývá jev, který Maturana označuje jako strukturální spojování /structural coupling/

Kontext III - 4, 1987

/Maturana, 1975, 1978, 1980a, 1980b, 1982b; Maturana + Guileff, 1980/. Strukturální spojování představuje Maturanův popis vztahu mezi strukturem determinovanou entitou a prostředím, ve kterém existuje. Významnost strukturálního spojování tkví v tom, že je to základní jev /the fundamental phenomenon/ strukturního determinismu. Strukturální spojování je proces, který nám dal organizovaný vesmír, ve kterém žijeme. Organizuje a konstituuje každý složitý /komplexní/ systém, který kdy existoval. Epistemologicky je strukturální spojování fenoménem, který nám dává vědu. Ontologicky je strukturální spojování synonymem existence. Fenomenologicky je to proces v živých systémech, který býval často chybně identifikován jako "homeostáza", "hierarchie" či "pravidla systému /Dell, 1982, 1984b/.

Začněme enteologií. To, co existuje, musí být strukturálně spojeno se světem /ve kterém to existuje/; to, co není strukturálně spojeno se světem, nemůže existovat /v tomto světě/. "Strukturální spojování jako vztah komplementarity není jednotou a jejím prostředím ... je konstituující podmínkou existence každé jednoty" /Maturana, 1982b/. Strukturu determinovaný objekt je spojen se světem /ve kterém ten objekt existuje/ tak dleuh, dokud interakce s tímto světem nepřivede objekt k dezintegraci. Jestliže interakce vskutku objekt přivede k dezintegraci, potom objekt nadále neexistuje a není ovšem už dále strukturálně spojen /se světem, ve kterém existoval/. Na první pohled se toto srovnávání strukturálního spojování s existencí zdá být takřka triviální. Vždyť přece co můžeme získat tím, když budeme prohlašovat, že skála, protože existuje, je strukturálně spojena se svým světem? Hesně.

Má to co dělat s tím, že strukturální spojování je jev, který zakládá a vlastně konstituuje to, na co se obvykle odveláváme jako na "kognici" /Maturana, 1970a, 1970b, 1974/ nebo "inteligenci" /Maturana + Guileff, 1980/, a co Bateson /1972, 1979/ nazval "mysl". Být strukturálně spojen znamená chovat se inteligentně /Maturana + Guileff, 1980/. Nejzákladnější chování je existovat; nejzákladnější vědění je "vědět, jak" existovat. Skála ví, jak existovat. Obdobně můžeme postřehnout, že nejzákladnější vědění, které musí mít živý organismus, je vědět, jak přežívat. Jestliže je organismus a to pokračovat ve svém fungování jakožto živá, autopoietická jednota, pak tento organismus je strukturálně spojen se svým prostředím. Tzn. že jeho interakce s ením prostředím

Kontext III - 4, 1987

neústí do destrukce organismu. Tedy, jak ukázal Maturana, vědět znamená žít /to know is to live/ - a existovat jako živý znamená chevat se intelligentně /Maturana + Guileff, 1980/. Všechno to, na co psychologové dali nálepku "inteligence" je založeno na strukturálním spojení a je to nerezelnatelné od strukturálního spojování, které dovoluje organismu, aby nadále žil ve svém prostředí. Bateson /1979/ řekl, že epistemologie musí obsahovat všechna ta rozmanitá jednotlivá vědění, k nimž je stvoření způsobilé /epistemology must include all the various knowings of which Creatura is capable/:

"do všeho, co tato stvoření různě vědí, jsem započítal, 'jak vrůstat do pětinásobné symetrie', 'jak přežít při lesním požáru', 'jak růst, a přitom si zachovat stejnou podobu', 'jak se učit', 'jak psát nařízení', 'jak vynalézt a řídit auto', 'jak počítat do sedmi' a tak dále." /Bateson, 1979, s.4/

Z Maturanovy práce vyplývá, že entologie obsahuje nejzákladnější "vědění" ze všeho - "jak existovat".

Takže jde /samo/zřejmě o to, že složité chevání savců se jeví jako zcela rozdílné od jednoduchého chevání, jaké vykazují skály a primivní formy života. Je tu něco, co se týká povahy savšího strukturálního spojování s jejich prostředím, co nás má k tomu, že chceme nazývat taková zvířata "intelligentními", kdežto se bráníme představě, že jsou "intelligentní" skály nebo pretezsa. V čem je ten rozdíl?

Na první pohled je ovšem nejzřejmější rozdíl v tom, že savci jsou složitější než nižší formy života či neživé entity. Tzn. že savec má rezšáhlejší doménu možných stavů než měňavka nebo skála. Ve složitosti však netkví klíčový rozdíl. Klíčový rozdíl spočívá v tom, že ona složitost či komplexnost je založena na strukturální plasticitě. Strukturálně plastický systém je systém, který prochází strukturálními změnami jakéžto důsledek interagování se sebou samým, svým prostředím nebo jinými strukturálně plastickými systémy. Jinak řečeno třebaže struktura systému determinuje, jak bude "reagovat" na zvláštní rušení /a particular perturbation/ v daném okamžiku, tato interakce souběžně vede ke strukturální změně, která pozmění budoucí chevání systému. Tak strukturálně plastický systém je systém, který se učí.

Kontext III - 4, 1987

A právě tato strukturální plasticita vytváří rozdíl v chování mezi savcem a skáleou, který nás vede k tomu, že chceme označit jednoho za inteligentního a druhého ne.^{5/} Kdykoli tedy je strukturálně plastický systém strukturálně spojen se svým prostředím, bude se jevit, že se tento systém chová intelligentně, protože jeho plasticita ústí do toho, že předělává neustálé změny ve svých "reakcích" na prostředí. A dokud živých žije, jeho chování bude, podle definice, přiměřené pro jeho prostředí. Zdálo by se, že k tomu, aby se usoudilo, že organismus má inteligenci, stačí tato: hledí se ke svému prostředí /it fits its environment/. Mimoto, pokud žije, jeho chování se časem bude stále bohatěji spojovat s pravidelnými perturbacemi jeho prostředí:

"Jestliže organismus a jeho nervový systém jsou strukturálně plastické, jak bude ustavičně realizovat autopoiesis organismu, nutně to vyústí do strukturálního spojení organismu a nervového systému mezi sebou navzájem a s prostředím, ve kterém se autopoiesis uskutečňuje."

/Maturana, 1975, s.331/

Tento jev je kluboce významný, poněvadž strukturální spojení je stavebním kamenem všech lidských i zvířecích interakčních systémů. Tzn. že dokud žije, bude se strukturálně plastický systém automaticky a rychle stávat bohatě propojovaným se svým prostředím. Tudiž jestliže se prostředí skládá z jiných strukturálně plastických systémů, pak následuje, že se tyto systémy budou rychle stávat stále bohatěji vzájemně propojenými. Krom toho tato propojování "je nezbytným důsledkem jejich interakcí a je o to větší, čím více interakcí proběhne" /Maturana, 1975, s.327/. Bateson popsal tentýž jev v rámci sebelečivé tautologie /self-healing tautology/: "Ponechaná sama sobě kterákoli velká část stvoření bude mít tendenci ustálit se do tautologie, tedy vnitřní shody myšlenek a procesů" /Left to itself, any large piece of Creatura will tend to settle toward tautology, that is, toward internal consistency of ideas and processes"/ /Bateson, 1979, s.206/.

Právě tady se zčásti ozřejmuje význam Maturanovy entologie pro sociální vědy: Struktury determinované živé systémy se automaticky organizzují do interakčních systémů. /Structure-determined living systems automatically become organized into interactional systems./ Kdykoli interagují dva nebo více strukturálně plastických živých systémů, začne spelurezvijet /to co-evolve/ uzavřený vzorec interakce. Zformují systém. Když systému perezumíme v rámci strukturálních spojení, lze peznat, že není třeba vysvětlovat organizaci systému homeostáze, systemickými praní

Kontext III - 4, 1987

vidly nebo hierarchiemi řízení /Dell, 1982, 1984b/. Systém vychází /vyvstává/ přiřazeně z toho, jak se jeho strukturálně plastické komponenty hodí dohromady. Takový systém rezultuje ze strukturálního spojení svých komponent a je tímto strukturálním spojením svých komponent. Systém je způsob, jak jde o jeho komponenty dohromady. /The system is the way that its components fit together./ Tudíž neexistují žádné systemické procesy, které vytvářejí, regulují nebo udržují systém: veškeré chování systému pochází přímo z interakce jeho struktury determinovaných komponent. Takové pojmy jako homeostáza, regulace, systemická pravidla a tak dále jsou jenom pozorovatelským popisem fungování systému. Takové popisy nemají žádnou vysvětlující cenu, poněvadž neodkazují na žádné procesy, které ve skutečnosti v systému působí: "Řízení a regulace, to nejsou operační jevy, které by účinkovaly ve skutečných interakcích komponent dynamické složité jednoty; jsou to deskripce, popisy průběhu těchto interakcí, které dělá pozorovatel ..." /Maturana, 1982b/.

OD BATESONA K MATORANOVU

Bateson invekoval mysl /"seustrojí interagujících částí či komponent ... spouštěné rozdílem" // "an aggregate of interacting parts or components ... triggered by difference" //, Bateson, 1979, s.92/ jako vysvětlující princip i jako svou základní jednotku analýzy. Na základě toho vysvětloval chování každého daného organismu níkoli podle podmínek organismu samotného /not in terms of the organism itself/, nýbrž podle podmínek organismu jakéžto interagující části rozsáhlejší myslí /in terms of the organism as an interacting part of the larger mind/ /viz zejména Bateson, 1972c, 1972e/. Analogicky Bateson tvrdil, že základní jednotkou evolučního přežití není organismus nebo druh, ale organismus plus prostředí /tedy mysl/. Nazval tento pohled kybernetickou epistemologií:

"Individuální mysl je immanentní, ale nejen v těle. Je immanentní také v kanálech a zprávách /pathways nad messages/ vně těla; a existuje rozsáhlejší mysl, v níž je individuální mysl pouhým subsystémem. Tuto rozsáhlejší mysl lze přirovnat k běhu a reprezentuje snad to, co někteří lidé myslí, když mluví o "běhu", je však pořád immanentní v souhrnném

Kontext III - 4, 1987

vzájemně propojeném sociálním systému a planetární ekologii."

/Bateson, 1972e, s.461/

V Maturanových pojmech by to, co Bateson nazval "myslí", bylo strukturálním spojením živých organismů spolu navzájem a mezi těmito dvěma badateli. Bateson postuluje mysl jako základní, kdežto pro Maturanu je to, co Bateson nazval "myslí" /tzn. strukturální spojení/ odvezené /ze strukturalního determinismu/.

Bateson prehlásil, že systemický pohled konstituuje správnou epistemologii živého světa, ale jeho úvahy nevysvětlují, jak by k tomu měle dejít. Maturanova struktura determinovaná entologie nabízí na tuš otázku odpověď. Živý svět je organizován systemicky, protože systemická organizace /tzn. strukturální spojení nebo mysl/ je nezbytným důsledkem interakce struktury determinovaných živých systémů. Dukud žijí a interagují spolu, tudíž bude živé systémy automaticky strukturálně spojenými spolu navzájem tak, že formují uzavřený interakční systém. Jinými slovy Maturanův koncept strukturálního determinismu utváří a prepracovává Batesonovu kybernetickou epistemologii. Mimoto strukturalní determinismus dále Batesonovo dílo vyjasňuje tím, že odstraňuje pozůstatlé stopy objektivity.

Uvnitř svého ekosystemického pohledu na svět Bateson povýšil kybernetiku a teorii systémů tak, že jim přiřkl status "epistemologie". Mimoto, zdá se, preklameval názor, že epistemologie systémového pohledu je správná epistemologie světa. Podle jeho názoru, nepodaří-li se nám uvědomit si, že žijeme v kybernetické epistemologii, skoro vždycky to vyústí do epistemologického mylu. A proto Bateson často kázal proti nebezpečí epistemologického mylu, který by mohl, jak prohlašoval, přivedit interpersonální a ekologickou katastrofu. Primární direktiva, která vychází z Batesonovy epistemologie, zní tak, že "žádná z části takového vnitřně interagujícího systému nemůže mít jednosměrnou kontrolu nad zbytkem nebo nad kteroukoli jinou částí" /Bateson, 1972c, s.315/. K epistemologickému mylu dochází, kdykoli se nedbá této direktivy.

Batesonův koncept epistemologického mylu je ve skutečnosti tvrzením o povaze kauzality. Je faktum, že Batesonovy názory na epistemologický myl byly vlastně opakováním jeho dávného rezcarevání z koncep-

Kontext III - 4, 1987

tu lineární kauzality. Během 50.let si Bateson uvědomil, že cirkulární organizace systému vylučuje fungování lineárně kauzálních procesů v takovém systému. Systémy podle Batesona jsou charakterizovány cirkulárními nebo společnými kauzálními procesy. Nakonec došel k přesvědčení, že celý svět žití je jeden gigantický systém, "posvátná jednota". Tento vzhled ovšem před Batesonem ještě víc diskreditoval lineární kauzalitu, poněvadž už dospěl k přesvědčení, že veškerost stvoření je ovládána cirkulárními kauzálními procesy /the entirety of Creatura is ruled by circular causal processes/. Důsledkem toho bylo, že Batesonova kybernetická epistemologie neponechává žádný prostor pro lineární kauzalitu - aspoň ve světě žití. Jakýkoli pokus o uvedení lineární kauzality do říše Stvoření byl ocejchován jako epistemologický smyl. Proč? Protože "žádná část takového vnitřně interagujícího systému nemůže mít jednosměrnou kontrolu nad zbytkem nebo nad kteroukoli jinou částí."

V strukturou determinovaném světě není možné, aby nějaký objekt instruoval chování jiného objektu. Batesonův imperativ, že část nemůže kontrolovat celek, patrně zdůvodňuje, že se mu strukturní determinismus a nemožnost instruktivní interakce samy vyjevily. Nemožnost lineární kontroly uvnitř systému je však jen specifickým případem obecného /fenoménu strukturního determinismu/. Tzn. že Bateson argumentoval tím, že část nemůže kontrolovat celek, protože část je evšem částí systému a je takto sama o sobě subjektem cirkulárních kauzálních procesů, na kterých participuje. Leč i kdyby ta část byla vnější vzhledem k systému, pořád ještě by nemohla provádět kontrolu, poněvadž strukturní determinismus činí instruktivní interakci ontologicky nemožnou. Tak můžeme teď vidět, že ta, co Bateson nazval "epistemologickým smylem", by Maturana nazval mýtem instruktivní interakce /viz Dell, 1984a/.

BIOLOGIE A SOCIÁLNÍ VĚDY

Snahy dát solidní základ sociálním a behaviorním vědám, jak je obecně známo, selhaly. Jak zaznamenal Bateson /1972j/, sociální vědy sestávají z /a/ bludiště "nedokonale definovaných" /s.XVIII/ pojmu, /b/ které jsou mezi sebou vzájemně chatrně propojeny a /c/ které nemají žádný společný základ /common foundation/, jaký mají třeba pojmy stojící v základech chemie a fyziky. Teoretici v behaviorních vědách kulisají

Kontext III - 4, 1987

mezi /neúspěšnými/ pokusy o soupeření s tvrdými vědami na jedné straně a ustavičným prohlašováním, že sociální vědy se radikálně liší od fyziky nebo chemie na druhé straně. Celé reky se užívaly různé vysvětlující metafory /např. newtonovská mechanika, elektřina, hydraulika, termodynamika, zpracování informací atd./, aby se vytvořily teorie sociálních jevů. Každá z těchto metafor se ověřovala jako zajímavá, a nakonec neuspokojivá. Tato chronická situace /v nejzazším posledku/ neadekvátní teorie ponechává sociální vědce v defenzívě tváří v tvář jejich kolegům z tvrdých věd.

Potíže intrinsické v sociálních vědách jsou přinejmenším dvojí. Za prvé každý rigorózní pokus studovat říši lidských bytostí musí vzápětí čelit problému pozorovatele a vyrovnávat se s otázkou epistemologického statusu objektivity. Naproti tomu tvrdé vědy jsou jen sporačicky postihovány takovými palčivými problémy. Za druhé, rozumění /understanding/, kapacita, již jsou obdařeny jen lidské bytosti, je intrinsická v nejvlastnější podstatě každé sociální vědy /Geisteswissenschaften/. V předmětu, o který jde tvrdým vědám /Naturwissenschaften/, není třeba perezumění - a vlastně tu pro ně není místo. Tyto vědy se ubírají cestou vědeckého vysvětlování. Mnění teoretici věří, že dělení na sociální vědy a přírodní vědy, na rozumění a vysvětlování, je tak hluboké a tak zásadní, že opravdová věda /tj. věda, jak je konceptualizována tvrdými vědci/ sociální říše je prostě nemožná. Posud žádný sociální vědec nebo filozof vědy neměl úspěch při navrhování adekvátního /tzn. všeobecně přijatelného/ základu pro sociální vědy. A za tohoto kritického stavu věcí nám může být možná nápojecná Maturanova práce.

Maturanova ontologická biologie /ve spojení s velice kompatibilní kybernetickou epistemologií Batesona/ může konečně nabídnout základ pro sociální vědy^{6/}, protože jeho práce se současně věnuje /a/ problému pozorovatele, /b/ epistemologickému statusu objektivity a /c/ vztahu mezi Geisteswissenschaften a Naturwissenschaften. Kičeno prostě, Maturanova generativní hypotéza /o struktureu determinovaném fungování autopoietické jednoty při strukturálním spojení s vlastním prostředím/ nabízí jednoduché vysvětlení toho, jak vzniká lidský jazyk, z čeho jazyk sestává, i vysvětlení tří výše zmíněných problémů.

Kontext III - 4, 1987

Maturana /1978/ ukázal, že jazyk není lokalizován v mozku; vzniká a existuje samostatně jako konkrétní zpracování našeho strukturálního spojování s jinými velmi strukturálně plastickými organismy v našem prostředí. Tato zvláštní forma strukturálního spojování /tj. koordinace řízení stran koordinace řízení //coordination of conduct about coordination of conduct/// konstituuje naši existenci jakožto lidských bytostí a ukazuje se, že tato forma je možná za určitých okolností i u šimpanzů, goril a snad i delfínů. Právě tato zpracování strukturálního spojování umožňuje rozlišování a tak vznikají objekty /Maturana tvrdí, že objekty neexistují před jazykem/.

Organismus, který může provádět rozlišování /převadž koordinuje řízení stran koordinace řízení s jinými organismy/, je pozorovatel. Z danosti uzávěru nervového systému vyplývá, že pozorování pozorovatele nemohou být objektivní. Proč? Pozorování nemohou být uchopením objektivních pravd o světě, protože vždycky jde pouze o strukturální interakce s prostředím. Takže rozlišení, která vznikají prostřednictvím vnímání v jazyce /the distinctions which arise through perception in language/ jsou determinována strukturou organismu, a níkoli prostředím, které on či ona pozoruje. Znamená to, že pozorovatel může vyrobít libovolná pozorování /tzn. je to solipsistický pozorovatel/? Ne. Pozorovatel prostě nemůže vyrobít libovolné pozorování; může dělat pouze ta rozlišení, která jsou dovolena jeho nebo jejím fungováním /operováním/ při strukturálním spojování s prostředím. Má strukturální spojení s prostředím je takové, že nemohu rozpoznávat žádné gralnyky /ať je to cokoli/. Má strukturální interakce s prostředím nedovoluje takové rozlišení.

Tady je důležité pochopit, že percepce navíc nikdy nemůže být objektivní - a ještě že všechna pozorování mají stejnou validitu, i růžový slon, kterého vidí halucinující alkoholik. Klasický freudovec může rozpoznat sidipský komplex tam, kde /a/ kleinevec by rozpoznal projektivní identifikaci, /b/ strukturální rodinný terapeut by rozpoznal difúzní hranice, a /c/ strategický terapeut by viděl, jak se používá stále víc téhož řešení, a /d/ opilec by viděl ještě víc růžových slonů. Žádné z těchto pozorování není objektivní, ale všechna jsou validní v tom, že jsou specificky strukturou pozorovateleva spojení s tím, co interakce téhož pozorovatele s prostředím devaluje. Z těchto důvodů Maturana

Kontext III - 4, 1987

trvá na tom, že všechny reality, které plodíme, jsou legitimní.

Ze všeho teho, co tu bylo řečeno, plyně, že my, jakožto lidské bytosti, které žijí v jazyce, žijeme v mnohonásobném vesmíru /multiverse/, spíš než ve vesmíru /universe/. Tzn, že každé z různých rozlišení, která plodíme ve své strukturální interakci s prostředím, je jedinečně legitimní, inherentně úplné a nezkřížitelné /s jinými rozlišenimi, která kreslí týž pozorovatel nebo jiní pozorovatelé/. Rozlišení, která se zdá se překrývají nebo která se třeba hroutí jedne do druhého navzájem /např. stránky a kniha/ nepředstavují žádnou výjimku z tehoté pravidla. Rozlišení stránky a knihy jsou zásadně nepřekřížitelná a jsou pouze viděna, jakže že se přesahují, když pozorovatel zhrouší mnohonásobný vesmír do jednoduchého, poněvadž věří, že objekty mají objektivní existenci /tj. nezávislou na pozorovateli a jeho rozlišeních/. V mnohonásobném vesmíru pravda není objektivní a jediná; je rozmanitá /manifold/. Pravda se tedy jasně ukazuje pozorovateli v každém a kterémkoli rozlišení, které nakreslí.

Sociální systémy /jako jsou rodiny/ jsou rozlišení, která kreslí pozorovatel, když rezlišuje organizovaný vzorec interakce mezi živými organismy. Neexistuje ovšem žádný objektivní sociální systém - nic takového například jako Nováková rodina není. Místo teho každý pozorovatel /který rezeznává te, co nazývá "rodinu Novákových"/ provede svá vlastní jedinečná rozlišení. Tak, přidržíme-li se tehoté příkladu, terapeuti z různých škol rodinné terapie budou každý kreslit jiné rozlišení. Ivan Bošzermenyi-Nagy, Murray Bowen, Dick Fish, Carolyn Attnave a Sal Minuchin uvádějí do života velmi odlišné systémy, které všechny budou nazývat "rodinu Novákových". A navzdory skutečnosti, že každý přivedl na svět velmi odlišnou realitu, úplně odlišnou pravdu, každý z nich pravděpodobně bude schopen efektivně pracovat s "teu" rodinu Novákových.

Z teho je nad slunce jasné, že etázky týkající se vhodné jednotky léčby /tedy pář, nukleární rodina, rozšířená rodina, síť atd./, diagnózy a podstaty patologie nelze nikdy rozřešít doveláváním se předpokládaného objektivního systému, který by ležel před námi. Neexistuje žádný objektivní systém; existují pouze různá rozlišení, která kreslí různí pozorovatelé.

Kontext III - 4, 1987

Opakování: Biologie poznání a kybernetická epistemologie

Práce Maturany je řadou rozlišení přivedených na svět pozorovatelem, který operuje při strukturálním spojování se svým prostředím. Jako všechna jiná rozlišení, i ta, která dělá Maturana, jsou jedinečně právoplatná, ale nemají žádný nárok na status něčeho, co je objektivně pravdivé. Nicméně je to vyčerpávající a rázná /comprehensive and powerful/ řada rozlišení. S plným vědomím své neschopnosti platící pro pozorovatele, vyhnout se iluzi nebo fungovat vně jazyka, Maturana dochází k vyhlášení plodné hypotézy: jsme strukturem determinované autopoietické jednoty, která operuje ve strukturálním spojení se svým prostředím. Ve svém důsledku tato hypotéza prokázala svou schopnost vytvářet /a/ tím samým faktem vysvětlovat/ /a/ vztah mezi organismem a jeho prostředím; /b/ povahu strukturálního spojení organismů mezi sebou navzájem; /c/ povahu sociálních systémů; /d/ způsob, jímž vzniká jazyk; /e/ povahu jazyka; /f/ povahu pozorovatele; /g/ způsob, jímž my, jako pozorovatelé, operujeme v jazyce, děláme rozlišení a vyvoláváme reality; a /h/ tudiž i jak Maturana sám, jakéžto takový pozorovatel, byl schopen navrhnout velice plodnou hypotézu, která specifikuje všechna to výše uvedené, včetně jeho vlastního fungování jakéžto lidské bytosti, která činí takové rozlišení a předkládá takové hypotézy. Jinými slovy, aniž by vykleuzl ze svého směrodatně limitovaného hlediska jakéžto lidského pozorovatele, Maturana živě vykreslil generativní mechanismus, který má ohromnou vysvětlující sílu a při tom je plně kongruentní, tedy ve shodě s jeho směrodatně limitovaným hlediskem jakožto lidského pozorovatele.

Konečně je třeba zdůraznit, že tak jaké Bateson před ním, Maturana přistoupil k lidským a sociálním jevům jako biolog /ne jako filozef/. Tím, že nás vrací k biologickým kořenům naší existence - nikoli v redukujícím stylu biologické psychiatrie či sociobiologie, nýbrž v pojmech ontologické biologie - Maturana /i Bateson/ nám přece jenom opatřil důkladný základ, který sociální a behaviorální vědy tak bolestně potřebovaly.

Kontext III - 4, 1987

AUTOROVY POZNÁMKY

1/

Před tím, než načrtl svůj koncept strukturního determinismu a jeho důsledky, uvažoval Maturana jako epistemologicky orientovaný biolog; od té doby pak, podle svého názoru, uvažoval jako biologicky orientovaný enteleg. Daleko větší konvergence mezi myšlenkami Maturany a Batesona existuje během Maturanova ranějšího období /Maturana, 1970a, 1970b, 1974 Maturana + Varela, 1973/, než jak je tomu v případě Maturanova současnějšího myšlení /Maturana, 1975, 1978, 1980a, 1980b, 1982b/, které se explicitně zaměřuje na strukturní determinismus.

2/

Maturanův koncept strukturního determinismu je pozoruhodně podobný Leibnizovým monádám, které nemají okna: "každá z monád je soběstačná; její pojem obsahuje všechny její predikáty, minulost, přítomnost a budoucnost, a tudíž na ni nemůže působit nic mimo ní samé" /McMullin, 1978, s.30/. Tak, "přesně řečeno, když tělo narazí na jiné tělo, je to příležitost pro aktivní síly uvnitř v druhém těle, aby se projevily, a nejdé příčinu následujícího pohybu" /McMullin, 1978, s.31/.

3/

POZOR: Bateson nejčastěji používal výrazu "uspávací vysvětlení" /"dermitive explanations"/ k tomu, aby poukázal na prázdná vysvětlení /např. když se vysvětlovale depresivní chování určité osoby následovně: D: Proč se ten člověk chová takovýmto způsobem? O: Protože je depresivní/. Jenom v jedné ze svých posledních publikací /1979/ použil Bateson označení "uspávací vysvětlení" k tomu, aby poukázal na jednostranné vysvětlení.

4/

Maturana je neoblemný, pokud jde o užívání slova spouštěný /triggered/ /jako protikladu ke slovu "zapříčiněný" // "caused"///, má-li popsat povahu strukturou determinované interakce. Je zajímavé povšimnout si, že Bateson je stejně nesmlouvavý, pokud jde o tuto etážku, ale z poněkud jiných důvodů: "je jasné, že mentální procesy jsou spouštěny rozdíly" /Bateson, 1979, s.100/. Bateson dále říká, v souvislosti s touto citací, že "slovo spouštěný použil záměrně. Metafóra není přesná, ale je přinejmen-

Kontext III - 4, 1987

ším výstižnější než ony metaforické formy, které připisují význam energii obsažené v stimulující události" /Bateson, 1979, s.101/. V další diskusi této záležitosti Bateson také nabízel slovo "uvolňování" /"released"/ /Bateson, 1979, s.102/ jako přijatelnou alternativu slova "spouštěny". Ve svých španělsky psaných pracích Maturana užívá často slovo "desencadenar", což znamená "to release" /uvolnit, odvázat, spustit, vyvázat apod./.

5/

Je zajímavé, že Bateson také srovnává pokračující přežívání kamene s přežíváním živého stvoření:

"způsob, jakým kámen zůstává ve hře, se liší od způsobu živých věcí. Kámen /rock/, dá se říct, odporuje /resists/ změně, zůstává tam, kam jsme ho položili, neměnlivý. Živá věc uniká změně, buď tak, že změnu koriguje, nebo se sama mění, aby se vyrovnala se změnou, nebo přivtěluje neustálou změnu do svého vlastního bytí. 'Stabilitu' lze dosáhnout buď rigidnosti, nebo neustálým opakováním určitého cyklu menších změn, přičemž cyklus se vrátí do stavu status quo ante po každém vyrušení." /Bateson, 1979, s.103/

Rozdíl mezi entologickou "inteligencí" kamene a Batesonovou pozici je specifická hlavně v Batesonově preferování kontextuálního vysvětlování jakožto protikladu ke strukturálnímu vysvětlování. Rozhodnutí vysvětlovat chování věcí kontextem vedle Batesona k deskripcí objektů a organismů pomocí výrazů: přežívání versus měnění. To je interpunkce interakce, kterou činí pozorovatel. /This is an observer's punctuation of the interaction./ Důležitější však je to, že Bateson zebražil stabilitu nebo přežívání jako aktívni odporování změně cestou rezistence, korigování, adaptace nebo inkorporování. Provádět interpunkci interakce takovým způsobem, to znamená uplatnit se "klamu rezistence" /Dell, 1982/, podle kterého environmentální události by mely změnit systém a jestliže systém nemění, tak musí být stabilita systému wysvetlena - pomocí pojmu rezistence, homeostázy, korigování, adaptace, inkorporování a tak dále /viz též Dell, 1984a, 1984b/.

6/

Vskutku - a toto konstatování je tak úžasné, že to svěřují raději poznámce, by to příliš nerezrušilo čtenáře - Maturanova entologická biologie vytváří základ pro fyziku: biologii fyziky.

Kontext III - 4, 1987

IV. Úvahy - podněty - diskuse

Jiří MRKVÍČKA

DYSFUNKČNÍ MANŽELSTVÍ - EUFUNKČNÍ RODINA?

J.M., PhDr., OÚNZ Pardubice

Chci vám povědět, v čem spočívá - podle mého mínění - paradox manželského poradce. Nejdřív řeknu některé všeobecnosti.

Dovedeme si všichni velice dobře zprítomnit onen pocit napětí, který v nás narůstá ve chvíli, kdy se jako poradci ocitneme v konfliktu mezi elementárním terapeutickým požadavkem "nechat klienta vymluvit z tenze" a stejně naléhavým časově-ekonomickým požadavkem zůstat v rozhovoru "při věci". Nebudu předobře víme, že klient zpravidla při věci nezůstane.

Ale: v čem vlastně záleží ono "zůstat při věci"? Jde o to: zaprvé mít jasně vymezen obor rozpravy, diskurzivní univerzum a zadruhé uveržit o něm přiměřeným objektovým jazykem. Přitom obor rozpravy představuje určitý úsek skutečnosti, o němž jde řeč. Jeho jazykovým ztvárněním je tzv. sémantické pole. Proti oboru rozpravy jako úseku reality má sémantické pole něco navíc: je interpretací reality v pedabě, jak je v určitém jazyce zakotvena. Říká se, že jednotlivá sémantická pole jsou v různých jazycích různě utvářena, segmentována a že je to dáno především společenskými podmínkami, v nichž jazykové kolektivy žijí.

V sémantických polích existují rozdílné sémantické dominanty, jakási klíčová slova, kolem nichž a s jejichž pomocí je každé pořádáno. Mohli bychom také říci, že sémantické pole je osobitý jazykový systém zavedený na daný sebor /třídu/ objektů podle určitého systémovětvrnného kriteria, vyjádřeného klíčovými slovy. Sémantické pole nám tak diktuje svůj slovník, svůj jazyk, ve kterém realizujeme rozhovor. A ještě bychom mohli říci, že zůstat při věci znamená vést rozhovor jazykem daného sémantického pole.

Po léta jsem se této zásady v manželské poradně držel a s klienty rohořil - jak jinak - jazykem manželského soužití. A narážel jsem. Když vám totiž klientka s umíněností malého dítěte neustále opakuje "ale já k němu nic necítím, já s ním nemůžu žít", začnou vám docházet argumenty.

Kontext III - 4, 1987

Její prostičké vyhlášení je totiž podopřeno etickou maximou manželského soužití, která říká, že zůstat v manželském svazku s někým, ke komu jsem ztratil jakýkoliv citový vztah, je nemorální. Tady terapeutický rozhovor dospěl do patové situace. Není kam táhnout.

A tomu říkám "paradox manželského poradce". V logické revině to je pouze speciální případ obecné Russellovy antinomie, podle které třída nemůže být svým vlastním prvkem. Můžete zkrátka jazykem manželského soužití vést smysluplný rozhovor o nejrůznějších problémech - komunikačních, sexuálních - uvnitř tehoto soužití, ale rozhovor ztrácí na smyslu, jestliže same soužití se hreutí.

Pak musíte své argumenty hledat jinak a jinde. Musíte je hledat v obrahu rozpravy daném vztahu rodinými, mezi nimiž manželské soužití je pouze jednou z poležek, jedním prvkem mezi ostatními. Musíte se v rozhovoru přesunout na sémantické pole rodinného soužití a pokračovat v rozhovoru jazykem téhoto soužití, v jehož slovníku jsou dominantami taková klíčová slova jako "rodičovská odpovědnost" a "starost o domov", zatímco pojmy jako manželský soulad či nesoulad jsou druhotné.

Ale opusťme terén lingvistiky a logiky a řekněme te jinak a naléhavěji: Manželství jako instituce má své nejhlubší zdůvodnění ve vytvoření a zachování rodiny. A etika manželství je proto podřízena etice rodiny. Jestliže - jak jsme řekli - v manželské etice jako maxima platí, že je nemorální zůstat s někým, keho nemiluji a předstírat, že k němu mám stále pevný citový vztah, pak v etice rodinné naopak platí, že je morální, jestliže rodiče - s ohledem na svou odpovědnost za nedospělé děti - hledají přijatelný kompromis ve svém zmrzačeném manželském soužití. A my bychom své klienty měli k tomuto náhledu přivést a ten kompromis jim pomoci hledat. Měli bychom jím poskytnout nějakou protézu.

Praktická otázka zní takto: Jaké podmínky nastelit v manželském soužití, jestliže je zjevně dysfunkční, aby bylo zachováno eufunkční soužití rodinné? V době, kdy se naším problémem stalo manželství z nerezumu, měli bychom najít odvahu rehabilitovat manželství z rezumu jako cestu z manželské krize. Ostatně, sami naši klienti na nás takový požadavek sčas vznášejí. Nemělo by nás te přivádět do rozpaky či dokonce te v nás

Kontext III - 4, 1987

vyvolávat praviniční pocit morální laxnosti. Myslím totiž, že i některá empirická zjištění tento požadavek podporují.

Je však nutné, abychom tento svůj postoj - že totiž režim s klienty a jejich problému manželském jsme ochotni vést jen v prostoru vymezeném soužitím rodinným - abychom tento postoj klientům signalizovali od první chvíle manželské intervence, abychom jim ukázali, že je to náš program a ne nějaký figl z neuze v podobě otázky "a co děti?".

Jsem přesvědčen, že úspěch manželské intervence záleží od toho, do jaké míry se nám podaří v jejím průběhu tento náhled klientům vštípit a naučit je takto a svých problémech přemýšlet a mezi sebou rozmlouvat. Což by mohlo znamenat, že jsme u nich dosáhli změnu ve smyslu větší odpovědnosti a osobní zralosti.

Inu, když by ...

Kontext III - 4, 1987

V. Excerpta

FAMILY PROCESS, č. 3 - 4, 1986

Helm STIERLIN /Ph. D./, Gunthard WEBER /M. D./, Gunther SCHMIDT /M. D./,
Fritz B. SIMON /M. D./

Charakteristiky rodin s většími afektivními poruchami /Features of Families with Major Affective Disorders/

Tento článek podává zprávu o pozorováních autorů. Sledovali 22 rodin, ve kterých byl mladý dospělý člen diagnostikován jako manie-depresívni, a 11 rodin, ve kterých byl člen diagnostikován tak, že trpí větší schizofektivní poruchou. Všechny rodiny bylo možné popsat jako extrémně rigidní a svázané systémy. Mnohé z nich byly charakterizovány "restriktivní rodičovskou komplementaritou" a reciprokým delegováním a sdílely určité kognitivní rysy a předpoklady. "Manie-depresívny" rodiny vykazovaly podobnosti i rozdíly, když byly srovnávány s rodinami, ve kterých byly schizofrenní a vážné psychosomatické poruchy.

Fam Proc 25 : 325 - 336, 1986 /3/

/H. S., Professor and Chief, Department of Psychoanalytic Basic Research and Family Therapy, University of Heidelberg, Münchhofstrasse 15a, 6900 Heidelberg, West Germany/

"Manie-depresívni rodiny" se jevily tak, že byly stmelenány sociálními tlaky, např. strachem z peklesu sociálního statusu, a rovněž tlaky zevnitř rodiny jako např. zákazem jakékoli formy separace. Tyto tlaky ústily do restriktivní komplementarity, která nenechává žádný prostor pro individuální potřeby a růst. V těchto rodinách je každý kontrolevan a omezován každým; rodinní členové se čím dál více navzájem frustrují, vzájemné sexuální aktivity ustávají, symetrický mocenský boj ohrožuje komplementaritu a rozvíjí se "maligní sevření". Vztahový systém rigidní.

Příznačně se jeden rodič jeví jako šlechetný, emocienální, dobrédušný, neodpovědný, neperádný a druhý naopak jako přísný, racional-

Kontext III - 4, 1987

ní, zásadový, přehnaně odpovědný a pořádný. Nepořádný rodič může být hodnocen jako manický a pořádný rodič tenduje k depresivní pozici. Tyto pozice může buď zastávat stále stejný rodič, nebo se v tom oba mohou střídat, komplementarita může být otevřená nebo skrytá.

Děti se typicky používají, aby podporovaly restriktivní rodičevo skou komplementaritu. Současně děti potřebují a využívají rodiče. Všichni členové se stávají elementy v rodinnému systému, ve kterém každý může rozvíjet pouze vymezené aspekty své osobnosti, přičemž pozbývá jiných.

Auteři předkládají tabulku, v níž srovnávají "manie-depresivní", "schizofektivní" /"schizo-present"/ a "psychosomatické" rodiny.

Manie-depresivní člen funguje jako spoutaný delegát /bound-up delegate/. Je roztržen mezi oba rodiče, kteří nemohou žít ani spolu, ani bez sebe. V těchto rodinách je chování klasifikováno ve vzájemně se vylučujících kategoriích; osoba je buď dobrá, nebo špatná, důvěryhodná nebo nedůvěryhodná, odpovědná nebo nezdopovědná atd. Vládne tu také přesvědčení, že člověk může "chtít" umělé emoce. A současně je tu striktní rozlišování mezi žádoucími /milujícími/ a škodlivými /špatnými/ emocemi. To vede k neřešitelným dilematům. Vzorce v těchto rodinách se ustavily časně. Člověk je buď totálně špatný, trestuhodný a limitovaný /depresivní/, nebo totálně dobrý, nevinný a neomezený /manický/.

Auteři pozorovali, že seurezenci manie-depresivního potomka mají také tendenci přijímat misie a role, které zajišťuje omezená komplementarita jejich rodičů, a pomáhají sobě i systému přežít. Příznačně fungují jako delegáti buď řádného /a potenciálně deprezivního/, anebo nepořádného /a potenciálně-manického/ rodiče.

Některí členové zkoumaných manie-depresivních rodin vykazovali buď schizofrenické, nebo psychosomatické symptomy. Přechody, podobnosti a rozdíly mezi různými typy rigidních rodinných systémů bude třeba dále探求ovat.

Kontext III - 4, 1987

Paul R. FALZER /Ph. D./

Kybernetická metafora: Kritické zkoumání ekosystemické epistemologie
jako základu rodinné terapie /The Cybernetic Metaphor: A Critical
Examination of Ecosystemic Epistemology as a Foundation of Family Therapy/

Tato statě přichází s tezí, že nedávné spory mezi dvěma skupinami rodinných terapeutů reprezentovanými Watzlawickem a Keeneyem mají svébytný základ dosud neobjasněný v současné literatuře. Vůdčím principem přístupu známého jako ekosystemická epistemologie se dletoče značné pozornosti Ludwiga Wittgensteina, Russellova kolegy, a Rortyho, současného filozofa. Oba tvrdí, že lze setva živit naději na soustavné uspořádání jazyka a kultury. Statě dává podnět k tezí, že diskuse kolem podstaty a praxe rodinné terapie by se neměla vázat na epistemologické myšlení.

Fam Proc 25 : 353 - 364, 1986 /3/

/P. R. F., therapist in private practice, Olympia and Seattle, Washington.
Address inquiries to the author at 108 West 22nd, Suite 14, Olympia,
Washington 98501/

Georgianna HANRAHANová /A. C. S. W./

Zahajování práce s rodinami hospitalizovaných adolescentů
/Beginning Work with Families of Hospitalized Adolescents/

Tento článek se věnuje systemickým etázkám, které jsou ústřední při přijímání adolescentního rodinného člena k pobytovému psychiatrickému hodnocení případu a léčení. Navrhují se tu způsoby, jimiž rodinná terapie při přijímání nabízí možnosti k růstu, vývoji a autonomii adolescenta, rodinného systému i nemocničního systému.

Fam Proc 25 : 391 - 405, 1986 /3/

Kontext III - 4, 1987

/G. H., Adjunct Assistant Professor of Human Studies, Pace University,
White Plains, New York. Reprint requests should be sent to One
Pondfield Drive North, Chappaqua, New York 10514/

Richard M. GANLEY /Ph. D./

Epistemologie, rodinné vzorce a psychosomatika: Případ obezity

/Epistemology, Family Patterns, and Psychosomatics: The Case of Obesity/

Rozvíjí se zde rodinně systémový model obezity, který se snaží integrovat systémovou epistemologii, Minuchinovy práce • psychosomatických peruchách a přehled literatury • obezitě. Tento model představuje obezitu jako nevyprestitelně zapuštěnou ve vztahových vzorcích, které mají podstatný vliv na etiologii a udržování obezity. Tvrdí se tu, že emergentní vlastnosti těchto vztahů by se měly stát ohniskem analýzy, místo aby se zaměřovala na elementární komponenty usazené v jedinci, které jsou zdůrazňovány v tradičních teoriích obezity. Předmětem diskuse je také radikální posun směrem od tradičních mechanistických modelů k systémové perspektivě, protože oba přístupy jsou založeny na různých epistemologiích. Fundamentální rozdíly mezi těmito epistemologiemi jsou důležité a často nedostatečně zdůrazňované, což vedlo ke značnému zmatku v minulých výzkumech. Stať došpívá k závěru opírajícímu se • model tady rozvijený a • podporující data z literatury • obezitě. Je zřejmé, že výzkum obezity a její léčbu by bylo možno zlepšit osvojením systemického přístupu.

Fam Proc 25 : 437 - 451, 1986 /3/

/R. M. G., Northwest Center, Child, Family and Adult Outpatient
Department, 27 East Mount Airy Avenue, Philadelphia PA 19119 /

Kontext III - 4, 1987

William J. DOHERTY /Ph. D./, D'Ann WHITEHEADová /Psy. D./

Sociální dynamika kouření cigaret: Rodinně systémová perspektiva

/The Social Dynamics of Cigarette Smoking: A Family Systems Perspective/

Tato studie užívá rodinně systémové pojmy a model rodinného FIRO, aby ukázala, jak se kouření cigaret vyskytuje v kontextu důležitých vztahů v životě kuřáka. Zvláště je kouření pohledáváno jako způsob, jímž je osoba zahrnuta ve vztazích, má kontrolu ve vztazích, eventuálně je důvěrná ve vztazích. Když je kouření ve vztahu dobře zavedeno, obklíčuje je předpovídání interakční vzorce. Když se osoba pokeuší přestat nebo už úspěšně přestala, tyto vzorce se mění a bude zřejmě potřeba nahradit je nekuřáckými alternativami. Partneri mohou reagovat podporou a ochotou vytvářet alternativní vzorce anebo podkopávajícím chováním pramenícím z vnímaného ohrožení ustavených vztoců. Autoři nabízejí model pro jeho heuristickou hodnotu při vedení výzkumu a klinickém experimentování. Studie také popisuje implikace pro rodinné terapeuty jako konzultanty nekuřáckých programů.

Fam Proc 25 : 453 - 459, 1986 /3/

/W. J. D., Associate Professor, Department of Family Medicine,
University of Oklahoma Health Sciences Center. Reprint requests should
be addressed to Dr. Deherty, Family Social Science Department, University
of Minnesota, 290 McNeal Hall, St. Paul MN 55108/

Na kouření bývá pohlíženo jako na individuální návyk, lze se na individuálním psychologickém a fyziologickém vysvětlování a návyk se považuje za změnitelný sebemetivováním nebo nekuřáckými programy poskytovanými jedinci.

Tato studie pracuje s odlišným, komplementárním pohledem na kuřácké chování. Z rodinně systémového pohledu se díváme na kouření jako na formu interpersonální komunikace v pokračujících vztazích. Klademe si také otázky jako například:

S kým detyčný kouří, s kým přitom jedná, o kom při tom přemýšlí? Jaké jsou ve hře sociální klíče, když někomu zapaluje nebo si nechává zapálit? O čem se mluví, když ten člověk kouří nebo nekouří, a v čem se to liší od situací bez kouření? Jaké sekvence chování se objevují, zatímco detyčný kouří s druhým a jaké v přítomnosti nekuřáka? Obecně: explorujieme

Kontext III - 4, 1987

rolí kouření v kuřákových důležitých vztazích v rodině, mezi přáteli nebo spolupracovníky.

Daniel GIACOMO /M. D./, Mona WEISSMARKOVÁ /Ph. D./
Systemická praxe /Systemic Practice/

V článku si autoři kladeou za cíl rozvinutí metedelegie založené na sebouřu izomorfních vzorců praxe, aby mohli studovat činnostní kompetence systemických terapeutů. Díky tomu, že se zaměřili na činnosti terapeutů v rovině praxe, mohli autoři identifikovat jednotící principy, které procházejí napříč různými modely systemické rodinné terapie. Jde o vzorec činnosti, který nazývají "systemickou praxí". Aby ukázali užití této metedelegie v umění praxe, analyzují výpisy ze dvou sezení, která byla zaznamenána na magnetoskopu.

Fam Proc 25 : 483 - 512, 1986 /4/

/D. G., Member of an Interdisciplinary Research Team, Department of Social Systems Sciences, The Wharton School of the University of Pennsylvania; Department of Psychiatry, Berkshire Medical Center, Pittsfield MA 01201/

Pedle autorů v praxi rodinné terapie každá škola nabídla pojmové racionále a specifický sebouř technik pro řešení problémů. Situace v praxi však necharakterizuje jen problémy, které se mají řešit, ale také problematické situace charakterizované neurčitostí a indeterminovaností. Existují různé pojmové mapy na pomoc terapeutům, podle nichž mohou zacházet se situacemi, které jsou neurčité, ale procesy mapování budeu izomorfni.

Giacomo s Weissmarkovou jsou přesvědčeni, že původní práce Ackermana, Jacksona, Minuchina, Selviniové, Sluzkiho, Whitakera a dalších nepotřebují reinterpretaci. Jestliže chce člověk porozumět tomu, jak tito terapeuti myslí, hlavním úkolem pro něj bude prestudování jejich původních prací.

Autoři vycházejí z následujících pěti skutečností:

Kontext III - 4, 1987

1. Ti, kteří se trénují, se často více zajímají o své terapeutické kompetence, než o akademické vědomosti, a proto se vyneřuje otázka, jaký je vztah mezi vědomostmi, které cení akademie, a tím typem kompetence, který se hodnotí v profesionální praxi.

2. Článek se také zaměřuje na potřebu teorie praxe implicitní v procesech reflexe, kterou praktici vnášejí do neurčitých a jedinečných situací.

3. Multiplicita různých modelů působí praktikům nesnáze, když musí vybírat mezi mnohočetnými přístupy. Eklekticismus nenabízí žádnou konzistentní teoretickou bázi pro výběr mezi odlišnými pohledy a to často vede k zmatené praxi. Odhalením obecného inherentního v mnohočetných přístupech je tato tísň zmírněna.

4. Výzkum tréninku ukázal, že ti, kteří se trénují, se často pekoušeji imitovat určité techniky užívané jejich supervizory. To může vyústit do redukce jejich vlastního potenciálu. Studie izomorfních vzorců činnosti umožňuje učit "obecným třídám chování" vycházejícím z rozmanitého repertoáru systemické praxe.

5. Praktici jsou obvykle skloněni dílečněmi teorie versus techniky a výzkum versus praxe. Metadeglie, která překračuje zavedené nebo přejímané teorie a techniky, může pomoci terapeutům konstruovat teorii jedinečného případu postavenou na jejich vlastních reflexích. Taková praxe může také sloužit jako korektiv přeučení /overlearning/ a napomoci tomu, aby dotazování zůstalo otevřené k další exploraci.

Paul F. DELL /Ph. D./

Na obranu "lineární kauzality" /In Defense of "Lineal Causality"/

/Nevěřil jsem v lineární kauzalitu, do té doby, než mě jednou v noci moje žena zastřelila" - apokryfní zpráva, která se objevila mezi německými rodinnými terapeuty./

Kontext III - 4, 1987

Často se říká, že představy o lineární a cirkulární kauzalitě jsou možná teoreticky hluboké, ale že předpokládaná nemožnost lineární kauzality, zdá se, prchá před tváří naší zkušenosti a našeho zdravého rozumu. Výše citovaný humorný úšklebek nad teorií míří přímo do jádra věci. Batesonova epistemologie lineární a cirkulární kauzality nepopisuje naší každodenní zkušenost. Batesonova epistemologie vysvětluje naší zkušenost.

Fam Proc 25 : 513 - 521, 1986 /4/

/P. F. D., Associate Professor of Psychiatry and Behavioral Sciences,
Eastern Virginia Medical School, 205 Business Park Drive, Virginia
Beach VA 23462/

Na Dellův esej navazuje diskuse. Reakce Evan IMBER-BLACKové /Ph. D./ se jmenuje Možná "lineární kauzalita" potřebuje jiného obhájce: Feministická odpověď Dellovi /Maybe "Lineal Causality" Needs Another Defense Lawyer: A Feminist Response to Dell; Fam Proc 25 : 523 - 525/. Na tu odpovídá DELL: K základům, ze kterých je možné se vyrovnat s násilím /Toward a Foundation for Addressing Violence; Fam Proc 25 : 527 - 529/.

Guy AUSLOOS /M. D./

Krok času: Rigidní nebo chaotické transakce, dva různé způsoby žítí času /The March of Time: Rigid or Chaotic Transactions, Two Different Ways of Living Time/

V této statí autor ukazuje, že rodiny nežijí čas týmž způsobem. V rodinách s rigidními transakcemi je čas zadržován; v rodinách s chaotickými transakcemi je rušný a bohatý událostmi. Tyto odlišné způsoby žítí času platí pro všechny systémy a existují tu paralely u veřejných společenských systémů. Terapeuti tedy musí vést terapeutický čas odlišnými způsoby a to závisí, mezi jinými faktory, na jejich "osobní rovnici". Autor nabízí několik vůdčích linií a dvě techniky, které nazývá fotogramy a histériogramy.

Fam Proc 25 : 549 - 557, 1986 /4/

Kontext III - 4, 1987

/G. A., Psychiatrist; Director of Training in Family Therapy, Geneva and Paris; Assistant Professor, Geneva University; Avenue de Montseie, 22, 1007 Lausanne, Switzerland/

Patrick H. TOLAN /Ph. D./, Ronald E. CROMWELL /Ph. D./,
Michael BRASSWELL /Ph. D./

Rodinná terapie s delinkventy: Kritický přehled literatury

/Family Therapy with Delinquents: A Critical Review of the Literature/

Auteři předkládají kritický přehled teoretických studií a studií o výsledcích rodinné terapie s delinkventy. Hedenecení teoretického vývoje ukazuje, že rodiny delinkventů lze odlišit od jiných rodin podle jejich interakčních sekvencí a procesů. Dosažitelné studie o výsledcích v této oblasti naznačují, že rodinná terapie je životaschopná pro intervence v této populaci. S behaviorálními, strukturálními, strategickými a komunikačními přístupy se jí dostává podpory, ale zatím ještě scházejí více určité a silnější důkazy. Auteři identifikují trendy ve výzkumu a kritické sporné body a z nich vycházejí, když předkládají návrhy na budoucí výzkum a praxi.

Fam Proc 25 : 619 - 650, 1986 /4/

/P. H. T., Department of Psychology, De Paul University, 2219 N. Kenmore Ave., Chicago IL 60614/

ontext III - 4, 1987

I. Poslední poslední stránka
pekongresová -

To jsem se roztríštila, řekly střepy od láhve.

Ilya Prigogine

- - -

Nyní, když jsi prorazil hlavou zed, co si počneš v sousední cele?

Stanislaw Jerzy Lec

- - -

Jenom si nedejte namluvit, že mor ve městě ustal.
Mor dosud zuří a lékaři dávají nemoci patrně jiná jména,
aby nevznikla panika.

Jaroslav Seifert

- - -

Tehdy jsem pochopil, že jsem zůstal člověkem zaměřeným po celá ta dleuhá léta, kdy jsem přece z celé duše věřil, že bojuju právě proti moru.

Trpěl jsem morem už mnohem dřív, než jsem poznal tuto epidemii.
Jsem prostě jako všichni ostatní. Jsou však lidé, kteří te nevědí nebo je jim v tom stavu dobré, a lidé, kteří te vědí a rádi by se z toho dostali.

Já jsem se chtěl z toho vždycky dostat.

Vím jasně, že každý v sobě nesí mor, protože nikdo, nikdo na světě není proti němu chráněn. A že se člověk musí bez přestání hlídat, aby se mu v okamžiku reztržitosti nestalo, že by dýchla do obličeje druhého a uštědřil mu nákazu. Přirozený je pouze mikrob. Ostatko, zdraví, neperušenost, čistota chcete-li, jsou výsledkem vůle, a to vůle, která nesmí nikdy ochabnout.

Čestný člověk, který takřka nikoho nenakazí, je pokud možno co nejméně nepozorný. A je zapotřebí vůle a vypětí, aby člověk nebyl nikdy nepozorný. Ale, je velmi únavné být zaměřený. Ale ještě únavnější je, když nechceme být zaměření.

Albert Camus

- - -

Vám mladým učencům přeji, abyste nikdy netrpěli nedostatkem nadřízených, kteří jsou kleupější než vy; proti pýše není nic lepšího.

Hermann Hesse

- - -

Moje výroky vysvětlují takto: kdo mi porozumí, ten nakonec zjistí, jen co se pomocí nich - po nich - dostane nad ně, že jsou nesmyslné. /Musí, obravně řečeno, sdhidit žebřík, jen co se po něm dostane nahoru/. Musí tyto výroky překonat, potom uvidí svět správně. Čem nelze hevřít, o tom je třeba mlčet.

Ludwig Wittgenstein

- - -

Neřekl jsem nic, nýbrž všechno.

Pablo Neruda

P.B.